

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: V. GRÜNTAL, J. JÕGEVER, A.
JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, J. LUIGA,
W. REIMAN, J. TÕNISSON

KUUES AASTAKAIK

1911

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Põhjavaim.

Sissejuhatus. 1)

Praeguse aja kultuura liikumist tähelepanejale paistab kõige enam väiksemate rahvaste rahvuse-liikumine silma. Löödi enne riigipiiride pärast verisid lahinguid, siis astutakse nüüd ägeduse ja hoolimatusega välja rahvuse-piiride pärast. Uued, noored rahvused püüavad oma tõu-iseäraldustega kultuurapinnale. Nagu üksikute elus kõige vägevamad ihad ja püüded suguhimu, egoismus jne. — instinktiivlikud s. t. loodusesunnilised on, teadvuse piirist väljaspool, üleüldise looduseelu põhjuste piirides seisavad, nii on ka ägedamad, kaugemad rahva- ja rahvuse-püüded instinktiivlikud, loomusunnilised. Sellega tahan ütelda, et mitte rahvusvahelised ja inimestevahelised ühiselulised kombinatsioonid rahvuse-liikumisel teesid ja sihtisid ei raja ega määra, vaid need seadused, mis puude tõugu, üksikute taimede tõu eluvõimeid juhivad ja üksikute loomade-tõu „eluõigusi“ ära määravad.

Ühiselu- ja seltskonna-teadus jaksab ainult seda instinktide keelt, mis looduses mõjuv, uurida ja arusaadavaks teha ja loodusesundisid teadvuse teel nõnda juhtida, et loomulik ja looduslik liikumine kõige rutemini ja otsekohesemalt edeneks. Ma ei taha pikemalt Teie tähelepanemist looduseedenemise küsimusega tüütada, tõendan ainult lühidalt, et kõik elupüüd ennast ära tähendada laseb ütlusega: võitlus lühedama tee pärast kõrgema teadvuse poole.

Ja edasi, püüd algupärasuse poole kunstis ja elus, eks see ole püüd instinktide tahtmisele õiget kaju leida. Midagi ei taba ju püüdjat inimest nii valusalt, kui etteheide, et tema püüded mitte algupärased pole, et temal individualiteet

1) Eelseisav töö kanti Tallinnas Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul 21. oktoobril 1908. a. ette. Olgugi hulk aega sellest mööda, ei ole ma saanud tööd täiendada ja sügavamale rajada nagu soovisin. Kuna aga „nõidadeküsimus“ huvitust on äratanud, annan kõne soovi peale trükki.

puudub. Niisugust etteheidet kardavad muidugi kõige enam kõrgema teadvusega, elavama individualiteediga inimesed: kunstnikud ja kirjanikud.

Mis võib, näituseks, kirjanikka või kunstnikka enam haavata kui arvustuse etteheide, et nad mitte iseseisvad ei ole, et nende töödes isik puudub, et nende kunst teiste rahvaste kunsti jäljendamine on, olgugi muidu rahvuse - asjus kunstnik külm.

Ka meie uuemas kirjanduses otsitakse vägisi uusi, algupäraseid teesid. Algupärasus — on seal eeskava. Katsutakse tihti välimise iseäraldusega algupärasuse kuju ette varjata.

Tõsine algupärasus avaldab kõige täielikumalt indiviiduumi elu ja olemist. Et aga igaüks täis-indiviiduum kunagi teise sarnane olla ei saa, siis ei tohi ka päris-algupärasus millalgi teise jäljendamine olla.

Algupärane kunst on aga indiviiduumi hingeelu, tunnete ja mõtete — projektsion välimises maailmas, ta on mikrokosmose täielisem avaldus makrokosmoses — avaldamise - abinõude, peajasjalikult vormide kaudu.

Rahvas on indiviiduumide kogu, rahvus on teatava rahvakogu vaimuline projektsion, sellega rahvus teatava rahvakogu kunsti algaine, on selle rahvakogu loov-energia potentsiaal.

Mis on aga rahvuseline loomine, kunst!? Nõnda nimetatud Eesti rahvus ei ole kaugeltgi veel Eesti loomuline rahvus. Eesti keelne kunst ei ole veel Eesti rahvuseline kunst.

Rahvus on siht, mille poole püüdes meie oma omadusi kõige täielisemalt välja arendame. Rahvus on kuju, mille väljatöötamiseks rahvakogu, kehaliselt ja vaimuliselt, oma iseäraliste omaduste põhjal, täiusele jõudma peab. Aga, et Eesti rahvuse kuju üles leida, peame küsima: mis on Eesti rahva iseäraldus, millest meie tihti kõnelema peame? Mis on selle rahva ja rahvuse põhjusjooned, mis on ühes sellega tema loov-algaine põhjuskõla!

Kui meie täienemise püüd meid laenama sunnib, kellelt peame laenama, et laen produktiiviline saaks, ning kui meie teisele andma peame, kellele oleks meie andest tulu, kellele oleks meie iseäraldusest tarvet?

Mis on see parole, milles üksikud instinktiivlikult üksteisest aru saavad, mis terve rahvakogu liikuma paneks, nagu kellaheli usklikka pühade hommikul, nagu kure hüüd linnukäiku pilvede all juhhib ja õigel teel hoiab!?

Eesti rahva loomu-omadusi kuuled tihti hindawat. Võõra-keelses, iseäranis saksakeelses kirjanduses leiad õige palju otsusi Eesti loomu kohta, aga võrdlemisi vähe arvustust ja

arusaamist.¹⁾ Seal on tihti möödaminevad omadused — rahvuse põhjusjoontena välja kuulutatud, ja seisuse ja ajutised hariduse-kõrguse varjundused — põlisteks rahvuse-omandusteks tunnistatud. Seal on sagedaste ajutiste õpetuste mõjul rahvuse omadusi otsitud, mida seal oma õpetuse kasuks näha taheti.

Looduse teaduse austajana katsume meie induktiivlikult asjast kinni hakata. Võtame üksikuid nähtusi ja avaldusi rahvaelust, hingeelust, nagu need meile ilma praeguse aja moraali mõõdupuuta vastu paistavad, vaatleme neid liht looduse-nähtusena.

Isegi mõista, ei ole teatava rahva keelepiiriga selle rahvuse-piirid ära seatud. Üksiku rahvuse komponendid on kaugema ulatusega.

Nii on, juba pealiskaudselt vaadates, Europa Põhja rahvastel palju ühtlast, ja Eesti rahvatõu omadusi vaadeldes peame Põhja elaniku loomu tähele panema, mille iseloomulisemad edustajad Soome tõu rahvad on.

Kui suurt osa Soome rahvas antropoloogiliselt Põhja rahvaste hulgas mängis, seda selgitada ei ole minu praegune ülesanne. Waimulise, hingelise mõju, mida soomlased — Soome tõug — Põhja vaimu sünnitamises avaldasid, tahtsin valgustada.

Muiste olid Soome tõugu rahvad oma nõia võimu poolest üle maade kuulsad, maagias ja mantikas olid nad iseäraldi osavad, millepärast kaugelt mailt siia tuldi soomlaste ettekuulutusi ja nende nõia võimu „tarvitama“.²⁾

1) Nii tähendas prof. Boudouin de Courtenay omas kõnes 1908, Eesti rahva sõnatagavara järele otsustades olevat tema kaine ja reaalistliku ilmavaatega, kes põiki Indo-Europa arialastest lahku lähevad. — Ma tõin ainult ühe arvamise teiste hulgast ette, ilma et ma neid otsustamisi arvustama tahaksin hakata.

Eesti kirjandusest oleks nimetada M. Kampmanni „Eestlase iseloom ja laad“.

2) Allikatest, mille peale ma oma väidet toetan, olgu nimetada:

a) Breemeni Aadami kroonik. II. aastasaja algul.

Sitzungsberichte der gelehrt. estnisch. Ges. 1902, pg. 1.

Dr. W. Schlüter: Die Ostsee u. die Ostseebäder in der Hamburgischen Kirchengeschichte des Adam von Bremen, pg. 26. „Er (Adam von Bremen) nennt zwei Inseln Kurland und Estland.... wegen der grausamen u. dem heidnischen Kult ergebenen Bevölkerung von allen gemieden. Und doch werden aus aller Welt von dort Orakelsprüche geholt“.

b) A. Lehmann'i töö „Aberglaube u. Zauberei von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart.“ Stuttgart 1898.

Selle Soome tõu „müstika“ peale, mis muistse Soome ilmavaatesse ja käekäiku nii suured jäljed on jätnud, ning mille kaudu nad ümbruse peale mõjunud on — tahtsin vähe tähelepanemist juhtida.¹⁾

Soome tõu müstikalise võime edustajateks olid „targad“ ja „nõiad“.²⁾

Ma tahaksin kohe algusel ära ütelda, et ma tarkade ja nõidade võimes mitte nõidumise kombeid, ebakunsti ei mõista, ega ka selles võime avaldamises mitte ainult haiguselist, negatiivlikku ilmet ei näe, nagu teadlased seda harilikult teevad³⁾, vaid positiivlikku rahva-omadust, kõrgemat rahvahinge avaldust. Tarkade- ja nõidade-usku lahutan ma aga nõiakommetest, mis sümboolina nõia-usku väärkasvuna ümbritsesid, nagu kiriku kombed meie aja uskusi lopsakalt ümbritsevad.

Põhjarahvad tundsid 4 nõidumise viisi.⁴⁾ Nõidumine

1) Jonas Lie astub oma „praktilise hingeteaduse“ põhjal arvamise eest välja, et Skandinaavia põhja-elanikud soomlastega veresugulased on, nagu ta ka iseeneses seda veresugulust „tundis.“ Lie näitab, kuidas Norra rahva arvamine muinasjuttude kaudu seda väidet toetab: Norra kuningad, muinaskangelased, heitsid soomlastega abielusse jne. Jonas Lie arvab, et norralaste laialised ja segased püüed, nende ebausklik meel, nende jutuvestamise armastus ja kogu nende isäraline tundeluule Soomest pärit on. „Ootamata tujud, luulesünnituste rikkus, kujukate võrdluste rohkus, kerged hüpped üle loogika piiri, nagu seda ka Norra luuletaja Wergelandi juures näha, on kahtlemata Soome laplastelt saadud omadused“.— (J. de Coussanges, Jonas Lie, Revue I.VIII.1908). Vaata ka J. Lie juttu „Nägija“.

2) „Põhja peetakse igalpool tarkade kodumaaks. Mannermaa rahvas uskus, et saarlased kanged nõiad olla, targemad nõiad arvati ometi Soomes asuvat. Mida saare targad ei osanud, oskasid Soome targad ometi“.— M. J. Eisen, Kodupoolist pg, 4. 111.

Nagu M. J. Eisen siin, nii peavad ka teised, tarka ja nõida üheks ja seks samaks olevuseks.

Ma oletan, ilma et ma siin pikemalt põhjendaksin, 1) et targad enamasti meesterahvad ja nõiad naesterahvad olid ja 2) et targad nõidadest võime poolest kõrgemaks peeti ja 3) et targad enam mõistuse kaudu mõjusid, kuna nõiad enam tundmuste peale, saladuselise suggestiooni kaudu oma võimu avaldasid.

3) Vaata iseäranis prof. A. Lehmann op. cit., kus ebausku põhjaliku arvustuse alla võetakse.

4) Vaata selleks ligemalt A. Lehmann op. cit. iseäranis peatükk „Die Nordländer und die Finnen“, lk. 65.

„Die Nordländer kannten 4 verschiedene Methoden der Zauberei: Runen, d. h. eingeritzte Zaubersprüche, d. h. Lieder oder Zauberformeln, die gesprochen wurden; Zaubertränke u. ähnliche magische Kombinationen, und endlich die kräftigste und gefürchtetste: der „Seid“... Es fanden sich Frauen bei den Nordländern, welche sich damit abgaben, zukünftige Ereignisse voraus zu sagen, sie hiessen Volur... Die meisten „Volur“ waren Finnen; u. die es nicht waren, sind wohl immer bei den Finnen in die Lehre gegangen... Alles wird (bei den Finnen) als beseelt gedacht, hinter allem steht ein Geist, gegen den die Beschwörungen sich richten.

— mille juures nõiduja isesugusesse meeleolusse sattus, mida Lehmann ja teised liht hüsteeriliseks nähtuseks peavad, tuleb osalt füsioloogia piiridesse jätta, vähemalt selle tõsisemad vormid.

See iseäraline meeleolu oli „exstase“, joovastus, milles hingejõud suurenes ja tõsis.

Soomes nimetati niisugust joovastatud meeleolu „olla haltiossa“. Castrén tähendab: „olla haltiossa“ all tuleb mõista „eine Steigerung der individuellen Kraft“, isiku jõu tõusu.¹⁾ Nõiad võisid, rahvausu järele, niisuguses joovastuses loodusevägesid väärata, looduseseaduste käigule vastu hakata. Castrén tähendab, et tark, nõid looduse isand ja kurjavaimu käskija on; see on põhjusjoon, mis tervest Soome muinasloost läbi käib, ühtlasi on see Soome nõiakunsti printsiip. „Aga soomlaste nõidumisekunst võis enam kui ainult vaimusid sünnitada, temal on ka loov jõud“ (A. Lehmann).²⁾ Nõidumisevõim oli kõvem kui isik, kes seda võimu välja jagas.

Peame arvama, et Soomes, nii nagu mujal, targad joovastuse saamiseks ennast iseäraliselt ette valmistasid: askeesi, puhta elu, kainuse teel valmistati ihu ja hinge selleks kõrgeks toimetuseks ette. Meeled saivad isesuguse teravuse, ettenägemise võimu³⁾ ja vaim vabastas ennast võimalikult isiklikkudest ihadest ja ühendas ennast kõrgema teadvusega ehk. absoluutumiga, nagu E. v. Hartmann ütles.⁴⁾

Tõsiste püüetega käisid muidugi ebapüüded ühte. Taheti seda kõrget vaimustust — joovastust ilma vaevata, eeltööta „eelhariduseta“ kätte saada, ning tarvitati selleks kõikesugu joovastavaid aineid: viina jne. Exstaas on tarvilik meeleolu iga kõrgema vaimusünnituse saamisel. Meie näeme, et exstaasi tarvet kogu ajalookäigul rahvasteelus ära on tuntud.

1) Castrén, Kleinere Schriften.

2) Prof. K. Krohn on omas töös „Germanische Elemente in der finnischen Volksdichtung“ näidata katsunud, et Soome nõiakunst Germani tõust, katoliku usu teel, üle on võetud. Pikemalt küsimust harutada ei olé minu ülesanne. Tähendaksin aga nii palju: usutundeid ei saa mitte laenata, vaid ainult kombeid. Meie laenamine ikka hingeliselt seda, mille järele meie hinges algtarve olemas on. Ainult need hingelised külvid, mis sugulast pinda, kongenialist pinda eest leidsid, lõid soomlaste juures idanema.

Vaata K. Krohn, Zeitschrift f. deutsches Altertum u. d. Litteratur. 51. Bd. 1909.

3) Th. Achelis, die Exstase 1902.

E. Lehmann, Mystik im Heidentum u. Christentum, Leipzig 1908.

4) Vaata E. von Hartmann, Philosophie des Unbewussten, Bd. I, pg. 314 etc.

Platon on „Phaidroses“¹⁾ väga õieti ütelnud, mis tähendus vaimulisel joovastusel on: „Kõige suuremad asjad on joovastuses, „hullustuses“ — maanias — sündinud. Meeletus on jumalate anne“.

Edasi näitab Plato, kuidas preestrid tuleviku ettekuulutamise kunsti ainult joovastuse läbi toimetasid.

Uuemal ajal on iseäranis C. Lombroso geeniuust ja hullustust sugulaseks pidanud.

On aegu olnud, kus exstaasi iseäranis kõrgeks ja tähtsaks on peetud ja seda meeolelu haritud. Uue-Platonismuse õpetuse järelkäijatel oli exstaas kõrgem kui mõistus. (Entusiasmus ja ekstaas.) Uue-Platonismuse kaudu tuli ekstaasi kultus ristikogudusesse ja leidis siin ajuti suurt harimist.²⁾

Pärast poole on iseäranis Inglise mõtteteadlane Shaftesbury entusiasmi põhjanevat mõju iga suure ja ilusa sünnituse loomisel näidanud.³⁾

Õieti ei ole entusiasmi harimine rahvaste usuelus kunagi puudunud. Iseäranis ei ole ta eestlaste keskel ialgi ära kadunud. Protestantismuse kainusele on nad ikka müstilist korrektoori (sit venia verbo!) otsinud ja leidnud. Kõik lahusulised püüded Eestis, olgu need baptismus, Maltsweti usk või muu, ikka on seal ekstaasi kultust kasvatatud, ikka on niisugune usuline „hullustus“ meie rahva keskel iseäranis laialt pinda leidnud ja saab ka edaspidi leidma.

C. Grass tõendab Venemaa lahusuliste uurimiste põhjal: Soome tõul olevat usuline fanatismus ja juurdlev meele-sügavus omane.⁴⁾

Soome tarkade müstiline võime leiab selgitust ka uuema aja tähtsamate mõtteteadlaste poolt.

1) Platon, Phaedros, Saksa keeles Rudolf Kassner, lhk. 32–34 ja 70. Jena 1908.

„Meil on muusade joovastus — vaimustus, mida muusad inimesesse saadavad. See tabab ainult õrna ja puutumata hinge ja äratab teda luulele ning on nii viisi vanemate tegusid kõrgeks kiitnud ja järeltulevat põlve kasvatanud.“ „Kui aga keegi ilma muusade maaniata — joovastuse — luulekunsti värvatele ilmuks ja arvaks, tema olevat oma ande pärast luuletaja, ning tema luule kaob joovastatud luuletaja kõrval.“

„Joovastus — mania on jumalik vabadus, lahtiolek kõigist kütkestest ja koormast, kombetest ja seadustest.“

2) Iseäranis tähtis selle poolest Plotinuse õpetus.

3) Vördle selleks ka E. v. Hartmann, Phil. d. U. Bd. I. lk. 239 j. j.

4) Vaata ka C. Grass, Die russischen Sekten, 1908.

„In der Tat dürfte dem finnischen Stamme religiöser Fanatismus u. grüblerischer Tiefsinn eigen sein.“

Nii on Eduard von Hartmanni mõtteteadus õige sügavalt müstitsismuse mõistet selgitanud ja viib meid sellega tarkade „nõiausu“ arusaamisele ligemale.

Kõikide uskude sisemine siht on, E. v. Hartmanni järele, müstilise tunde sünnitamine: indiviiduumi igatsus absoluutumiga ühte saada. Ajalugu näitab, et seda müstiliselt tunnet kätte on püütud selle läbi, et teadvus joovastuse teel tumestati. Nii-sugust teadvuse tumestust joovastuse teel leiame ka praegu tõsiselt usklike inimeste juures sügava palvetamise ajal.

E. v. Hartmann ütleb: „Ma ei leia terves mõtteteaduse ajaloos muud midagi kui müstiliselt sünnitud sisu ümber-töötamist piltlikust kujust ja seletama tõendusest — ratsionaal-sesse süsteemi, milleks ometi sagedasti üksikute jagude müstiline uuesti loomine tarvis lähab.“¹⁾

Schopenhaueri vaade nõiausu — maagia — peale on veel huvitavam ja tema ilmavaate põhjal on maagia otse ise-enekest mõistetav. Schopenhauer nimetab maagiat — „praktiliseks metafüüsikaks“.²⁾

1) E. v. Hartmann, Ph. d. Unb. Bd. I., pg. 318 j. j.

„Ich erkenne in der ganzen Geschichte der Philosophie nichts anderes an, als die Umsetzung eines müstisch erzeugten Inhalts aus der Form der Bilder oder der unbewiesenen Behauptung in die des rationellen Systems, wozu allerdings häufig eine mystische Umproduktion einzelner Teile erforderlich ist, die man später in den alten Schriften wiedererkennt.“

„Das Wesen des Mystischen bezeichne ich: als Erfüllung des Bewusstseins mit einem Inhalte (Gefühl, Gedanke, Begehrung) durch unwirkliches Auftauchen desselben aus dem Unbewussten.“

Lk. 315. „In der Philosophie möchte ich den Begriff (des Mystischen) noch weiter ausdehnen, und jeden originellen Philosophen einen Mystiker nennen, insofern er wahrhaft originell ist... Dazu kommt, dass die Philosophie wesentlich ein Thema behandelt, welches mit dem einen, nur mystisch zu erfassenden Gefühle aufs engste zusammenhängt, nämlich das Verhältnis des Individuum zum absoluten.“

„Ja, wir können sogar so weit gehen, zu behaupten, dass die Erzeugung eines gewissen Grades von diesem mystischen Gefühl und des Genusses in demselben... das einzige Ziel aller Religionen ist.“

„Der Weg, der historisch fast immer dazu eingeschlagen wird, ist der der Vernichtung des Bewusstseins.“ Der Mystiker Mich. Molinos sagt „Der Mensch muss seine Kräfte vernichten und die Seele vernichtet sich, in dem — sie zu nichts wird. Und ist mit der Seele bis zum mystischen Tode gekommen, so kann sie, in dem sie nun zu ihrer Grundursache, zu Gott, zurückkehrt, weiter nichts wollen als was Gott will.“

Soome targad ei oleks vististi paremini ega teisiti oma võimet põhjendada saanud, kui neilt oleks küsitud, kui siin E. v. Hartmann seda teeb.

2) A. Schopenhauer, Die Welt als Wille u. Vorstellung.

Vaata: III, Bd. „Animalischer Magnetismus u. Magie“.

„Ma olen arvamises, kirjutab Schopenhauer, et maagia mõiste ja aimduse algust, mis kogu inimesesoo olemas, väga sügavalt otsida tuleb, nimelt sisemisest tundmusest, et tahtmine iseenesest ülivõimuline, kõigevõimuline on, see tahtmine nimelt, mis kõikide olevuste, ühtlasi terve looduse algpõhjuseks on; selle mõttega ühendab ennast usk, et sarnane kõikvõimine mõne korra ka üksiku isiku poolt mõjule saab pandud“.

„Inimesed arvavad, et hariliku nähtuste põhjusühenduste kõrval, mis looduste seadustes ennast avaldab, veel üks teine põhjusühendus olemas on, mille põhjal muudatusi ilmas sünnib, ilma et harilikud põhjused harilikka järeldusi sünnitaks“. 1)

Meie võime omalt poolt juure lisada, et „nõiausk“ ikka nii sama suur on olnud kui usk looduseseaduste järjekindluse sisse! Nii kaua ja nii palju kui inimesi palvetab, usuvad nad, et looduseseaduste kord mitte ainuke ilmutuste kord ei ole, et piima võib saada kaljurahnust ja et usk mägesid tõsta võib.

Et Soomesugu nõia ja tarkade müstitsismusel loomulik põhi all oli, näitavad, peale mõtteteaduse, veel teiste rahvaste usulised püüded. Siin olgu ainult mõned nimetatud.

Persia rahva seas olid „sufi“, kes joovastuse kaudu ennast kõrgemale, ülendatud meeleolusse aitasid. Tõsine „sufi“ oli oma elus enesevalitsemist õppinud ning oli rahvale eeskujuks, oli preester. „Ta pidi praktilistes voorustes rahva eel käima: kannatust, lahkust, kasinust üles näitama, nii sama iha, ihnust, kadedust, kõrkust ja silmakirjateenistust põlgama. Need nõudmised on eeltingimiseks igale targale, olgu need Indias, Hiinas, Persias, Greekas või „ristiusumaadel“ või Soomes, võime meie E. Lehmanni 2) tõendustele omalt poolt juure lisada.

India rahvaste „exstaas“ — Joga — kultuur on tuttav. Joga — jungo — tähendab ühendust äramõõtmatusega.

Ajalugu näitab meile sarnasid nähtusi ka teiste rahvaste juures.

1) Nämlich zu allen Zeiten und in allen Ländern hat man die Meinung gehegt, dass ausser der regelrechten Art Veränderungen in der Welt hervorzubringen, mittelst des Kausalnexus der Körper, es noch eine andere geben müsse, die garnicht auf dem Kausalnexus beruhe“. (Vaata A. Schopenhauer „Wille in der Natur“.).

Kõige uuematest mõtteteadlastest võiks prantslase Henri Bergsoni „intuitiivilisest mõtteteadusest“ meie „nõiausule“ toetust otsida, millest meie aga siin pikemalt kõnelda ei taha.

2) E. Lehmann, op. cit.

Soome rahva usk tarkade ülivõimu ja nõidade väe sisse käib seega üleüldse inimesesoo hingeliste algomaduste hulka. Ta on nähtavasti inimese loomu omadus, soomlaste juures muiste — tähtsam omadus. Soome targad olid prohvetid, nägijad, luuletajad, Soome geeniuse edustajad. Nagu kõik vaimu- suurus, ilmutas ka nende ülivõim ennast exstaasi kaudu.

Castrén tähendab: Tarkus oli meie (Soome) kangelaste ülemvoorus, nende suurus“. Teiste rahvaste juures ülistati enam sõjakust, jõudu.

Edasi kõneleb Castrén: vanade tshuudide osavus sepakunstis (sepakunst tähendab, meie arvates, tol ajal kunsti üleüldse) leiab ka Skandinavia muinasloos ülistamist ja soomlaste oma eepilised laulud ja lood keerlevad suuremalt jaolt seppade, ülesleidjate — ümber“.

Kui lühidalt tahab ütelda, milles see Põhja-rahvaste müstiline kultuur teisest kultuurast praktiliselt lahku läheb, siis peab tähendama, et lahkuminek osalt ülivõimus seisab, mis müstilise kultuuraga rahvad — füüsilise jõu kõrval vaimule annavad. Selles ilmavaates peitusgi, meie arvates, Soome rahvaste võrdlemisi nõrk sõjakus ja sõjakunst.¹⁾

Väinämöinen „lukee ja laulaa“ ja ilm sündis. Sõna, „logos“ oli siin pea loovjõud. Meie sõjavastase liikumise ajajärgus kõlab midagi hoopis „moderni“ siit Soome tarkade ilmavaatest vastu, ja siisgi midagi hoopis nii vana: et vaim, logos oli algusel ja et inimene — loodud asjade valitseja on.

J. Luiga.

Uuemast Vene kirjandusest eestlaste kohta.

Viimastel aastatel võib Vene seltskonnas ja õpetlaste keskel kasvavat huvitust Venemaa rahvaste kohta märgata: ilmub rohkesti etnograafilisi kirjeldusi, milles lugejat Venemaa rahvaste elu ja oluga, vaimu ja iseloomuga püütakse tutvustada. Meie ees

1) India rahvaste usk, mütitismuse eeskujuna on pea ainuke usk, mis kõige enam laialt on lagunenud, inimeste keskel, ja ilma verevalamiseta ja ilma sõjata.

Inglased on Põhja rahvaste loomuga. Nad on oma vaimumõju üle maailma laialt laotanud, ja ometi on nad Europa rahvastest kõige vähem sõjakad, militarismuse austajad. Inglise loomu mütitismuse edustajatest olgu „quakerid“ nimetada, kes Amerika äravõitmisel nii tähtsat osa mängisid. (Vaata E. Lehmann op. cit.)

seisavad seitse seesugust kirjakest, mis iseäranis veel selle poolest tähelepanemist äratavad, et neis ka Eesti rahvast kirjeldatakse. Teatan siin lühidalt, kuidas Vene seltskonda eestlastega tutvustatakse.

Siin oleks kõige pealt teaduslikku pildikogu „Русские народы“ I. anne nimetada, millesse kunstnik Bjelänkin rahvaste tüüpused, eluhooned ning tarbeasjad üles joonistanud ja professor N. Sograf neile seletava teksti juure lisanud. Eestlaste tüüpused on, nagu rahvariieetest ära võib tunda, Harjumaalt pärit, õnnelikult valitud ja õieti üles tähendatud. Eestlaste elumaja esitab siin kandimehe saunake väikese aida ja laudakesega, Eesti talu puudub. Nende antropoloogiliste ja etnograafiliste piltide seletuseks ei tee Sograf palju sõnu. Tema ei taha laiemaid teateid pakkuda, vaid ainult huvitust äratada. Eestlaste arv olevat alatasa kasvamas, peale rahvaluule olevat muististe eestlaste kultuuras vähe iseseisvat. Ühes Lutheri usuga olevat Saksa kirik ja kool ka võõrad kombed ja riided maale toonud. Ainukene esivanemate pärandus, mida Eesti mees veel alal hoidvat, olevat õlgadele ulatavad pikad juuksed, nagu seda kõik Soome sugu rahvad kanda armastavat.

Geograafilisi pildikogusid ja seletavaid tekstiraamatuid, milles ka eestlasi kujutatakse ja kirjeldatakse, on viimasel ajal tervelt kolm keskkoolide jaoks ilmunud. Ei või just kinnitada, et nad seda vildakut pilti, mida venekeelsed geograafia õperraamatud meie rahvast vananenud allikate põhjal pakuvad, põhjalikult parandaksivad. Vaatame kõige pealt 1906 ilmunud kunstiväärtuslikku piltidekogu „Россия въ картинахъ“. Selles seerias on 120 pilti, 4. pildil seisavad Eesti tüüpused.

Kogule on Gretschuschkin ja Soldin seletuseraamatu juure lisanud. Siin kirjeldatakse eestlast nii üleüldiselt ja pealiskaudselt, et teda teiste hulgast küll vaevalt võib ära tunda. Mitmed teated on vananenud ja ei käi tõsiste oludega kokku, sest et nad üksikuid juhtumisi puudutavad. Nii kuuleme, et eestlased suuremalt osalt suitsu-tubades elavat, iseäralise hooliga aiaharimisega ja juurevilja kasvatamisega põllutöö kõrval tegemist tegevat. Haigeid, kes suremas, püüdvat nad peaaeglikult sel teel ravitseda, et neile võimalikult palju süüa annavad. Pärast surma pandavat surnu puusärki, leinajad ise istuvat puusärgi peale ja sõitvat suure ajuga matusepaigale. Usk heade ja kurjade vaimude sisse ja nõidumine olevat Eestis tänapäevani veel täies hoos.

Teine sarnane geograafiline pildikogu „Народы России“ ilmus 1905. aastal. Daschkowi etnograafilise museumi hoidja N. Jantschuk on seletuseraamatus ühe lehekülje eestlaste kirjeldusele pühendanud. Kultuura poolest seisvat eestlane mada-

lamal astmel kui soomlane. See tulevat osalt sellest, et eestlane soomlasest vähem tööd armastavat ja vähem ettevõtlik olevat; selles olevat toores pärispõlv süüdi, mis eestlast mitu sada aastat rõhunud ja ta vaimlist ning majanduslikku edenemist takistanud. Viimasel ajal olevat rahvusliku iseteadvuse ärkamise ja Eesti kirjakeele väljaarenemise tõttu sakslaste mõju langenud ja mõnedgi eestlased olevat Greeka usku astunud. Kõik eestlased olevat vagad inimesed. Eestlast peetakse tubliks põllumeheks ja karjakasvatajaks, kellelt venelased чухонское масло tegemise ära õppinud. Perekonna elus valitsevat kommete puhtus ja kõrgeastmeline kõlbus. Linnad ei avaldavat talupoja peale nii halva mõju nagu Venemaal. Eesti neiu kandvat isegi püha-päiviti ikka veel omakujutud riideid, mida ta suure osavusega valmistavat.

A. Borsowi geograafiliste piltide „Картины по России“ seletuseraamat ei puutu meie kodumaa etnograafiasse, vaid kirjeldab rohkem Läänemeremaade pinnakuju ja rahvaste hariduslisi ning majanduslisi olusid. Allikateks olivad tal muu seas Реклю, Земля и люди I. jagu, Н. Соколовъ, Дюны и ихъ образование ja „Ежегодникъ России“ 1906. Nimetame mõõda minnes, et esimest nimetatud allikatest kapitaalseteks tööks maade-teaduse alal peetakse, kuid sealgi seisab märkus, et Läti emad, kui nad oma nutjaid lapsi vaigistada tahavad, ähvardades hüüavad: „Saks tuleb!“ Selles teaduslikus töös ei tehta siis eestlase ja lätlase vahel vahet. Borsowi seletuste järele andvat Baltimaal iga samm rahva kultuurast tunnistust. Siin ei heitvat rahvas ennast mitte looduse vägede võimu alla, vaid astuvat süstemaatiliselt nendega võitlusesse. See maksab iseäranis liivahangede kinnimatismise, soode kuivatamise ja maaparandamise tööde kohta. Näljapäivi Baltimaal ei tuntavat ja viljaikaldus ei suutvat talupoega nii vaeseks teha, et ta oma jõul enam jalule ei pääse. Kehvad liivased ja savised põllud andvat tihti veel suuremat viljasaaki kui mustmuld Kesk-Venemaal. Sagedasti võtvat eestlane ja lätlane maatüki, mida venelane kõlbamatuks pidanud ja maha jätnud, enda kätte ja võivat selle peal lahedasti ära elada. Maaomanikka olevat meil palju vähem kui rentnikka ja põllusulasid. Veel seisvat suurem osa maapinnast mõisnikkude käes. Tallinnamaal olevat 680,000 tiinu talumaa kohta 875,000 tiinu mõisamaad ja mõisapidajatest olevat 95% aadeliseisuse liikmeid. Talukohti omandavat ainult jõukamad mehed, vaesematele käivat talukoha ostmise, mille krunt 25—50 tiinu suur, üle jõu. Sellest tulevatgi Baltimaade karakterlik nähtus: kõrge protsent maata inimesi.

Pisut laiemalt, aga ka pealsekaudsemalt kõneldakse eestlastest „Вѣстникъ Знанія“ väljaandes „Природа и насе-

ление России" II. jaos, mis 1906 trükitud. Siin antakse esmalt lühikene ülevaade Läänemere maade ajaloost, selle järele kirjeldatakse meie maa loodust ja tähtsamaid linnu. Peaallikaks on referendil nähtavasti „Риттихъ, Прибалтійскій край“ olnud. See raamat on 1873 trükitud ja ta sisu suurelt osalt vananenud. Palju teateid, mis sellest raamatust võetud, ei taha kuidagi sobida. Muu seas öeldakse, et Tartu ülikool sellepoolest tuttav on, et selles Saksa keeles ettelugemisi peetakse. Eestlastel olevat näo poolest Soome hämälastega palju sarnasust. Laiad lõualuud ja kitsad pilusilmad tuletavat Mongoli tüüpust meele. Eestlaste äravõitjad toonud meie metsikutesse oludesse kultuurat. Nagu eestlaste sõnaraamat tunnistavat, kandvat suurem hulk koduloomi ja majariistu meil võõraid nimesid, eestlased tundnud loomadest ainult koera, lehma ja hobust ja põlluviljast ainult otre; samojeedlaste viisil katnud nad enne urtsikuid looma nahkadega ja umbes XI. aastasajal hakanud nad palkidest majasid ehitama. Sel ajal olnud nad hirmsad mereröövliid. Iseäranis kiidetakse eestlase luulearmastust ja osavust improviseerimises. Endine maharõhutud talupoegade keel olevat kirjandusekeeleks välja arenenud, ilmuvat mitu ajalehte, mille veergudel Eesti keeles sotsiaalsid ja poliitilisi küsimusi harutatakse. Karaktri poolest olevat eestlane nukker ja tusane, kuid ühtlasi kindlameelne ja energiline, kättemaksmise himuline ja ei andvat vihamehele andeks. Peale selle olevat eestlane kõige kõrgemal mõõdul tuim, flegmaatiline ja vihkavat sakslasi kõigest südamest, kelle pealetungimiste eest ta oma usku, vabadust ja rahvust pidanud kaitsma. Eestlased elavat väikestes õlgedega kaetud majakestes, kus sagedasti kanad ja ka koduelajad inimeste keskel ümber liikuvat. Karaktri poolest eestlast lätlasega kõrvu seades tulevat viimast tingimata paremaks pidada. Lätlane olevat vaimliselt rohkem edenenu, kultuuralisem, tal olevat terasem mõistus ja avaldavat heasüdamust ning rahuarmastust. Kõige suurem häda eestlase ja lätlase elus olevat kibe maapuudus, mis juba siis tuntavaks saanud, kui sakslased pärisrahvastelt maa ära riisunud ja nad orjadeks teinud.

Teadete puudulikkuse ja vananemise poolest lõõb 1900. a. ilmunud raamat „Прибалтійскій или Остзейскій край“, kirjutanud N. Aleksandrow, igatahes kõik eelminevad üle. Tema sõnumed eestlastest on enam kui sada aastat vanad. Selle järele kui Aleksandrow õige tumedates värvides sakslaste 700 aastast tegevust meie maal kujutanud, toob ta meie rahvast järgmise karakteristika: Eestlased ja lätlased on mitmes asjas orjapõlve aegistesse oludesse seisma jäänud; nende elu ei edene ega täiene, ta on liiga kitsik ja rõhutud. Nõnda on eestlaste

eluhooned praegugi veel samad, mis endisel ajal, see sama vaesus igalpool ja seesama kasimatus ning mustus, mis metslaste juures (что у дикарей). Pikal puust majal on harva kivi vundament all, kuid kiva on neil palju; majad on ilma korstnata, sest ahju asemel seisab neil ühes urtsiku nurgas hunnik kiva ja selle kõrvale on seinä sisse suitsu jaoks auk raiitud. Kuumaks aetud kivide ümber, suitsunud katuse all, sest majal lage ei ole, istub harilikult hulk mehi ja naisi ühes muldse ja savise põranda peal roomavate poolpaljaste lastega; ainukeses katlas, mis majas olemas, keevad kartulid ehk vedel tangu puder, ja kui seda pole — siis räimed; toas jalutavad seal ja teal kanad, kaera- ja heinaküna juures närib hobune, kuid vanad mehed kisuvad tule ääres küljeli olles peergu, teised jälle teevad puu-anumaid ning punuvad korvisid; kaks kolm naist ketrab ja kujub, kuid peerg suitseb ja mustab, vaevalt viletsaid toariistu valgustades, mille hulgas muud ei ole kui lihtne laud, kaks kolm pinki, lühike puust voodi ja kirst, kus riided sees hoitakse. Suitsus poolpimedaks läinud eestlastel on ilma värvita silmad, laiad nukelised lõualuud, puhtaks aetud nägu, kuid linavalged juuksesalgad ripuvad neil kolmekõrvaliste lamba- või rebasenahka talimütside alt õlgade peale maha; nõnda istuvad nad oma külmades urtsikutes selles samas riides, mida nad õues kannavad . . . Kõigel on tusased, tumedad vaated, pealegi üsna kartlikud, just kui mõtleks nad alati „vaata, sakslane tuleb“; ja nende lahjadest, nõrkadest, väikestest kehadest vahib ainult võimetus, lõtvus ja laiskus välja. Nende jutuvestmisest leiad tahtmata jonnid, kavalust, salalikkust, peale selle ka toorust ja tuimust, — igale poole on Saksa orjapõlve rõhumine oma raske pitsari peale vajutanud. Neil ei ole muusikat, laulu ega tantsu; esivanematelt on nad oma kangelaste üle lugusid pärinud, millest suur laul „Kalewala“ on tekkunud. Selle laulu peategelane on Wanemunen — see on laulujumal. (Siin tõlgitakse Fählmanni tuttav jutt „Wanemuise laul“ Vene keele). Eestlastel on ka uusi laulusid, kuid need on enam naljasisulised ja ei paku midagi huvitavat. Eestlaste keskel ei ole peaaegu kunagi laulmist kuulda, ehk nad küll ilusa looduse keskel viibivad: mäed on neil paksude lehtpuumetsadega kaetud, järvedes ja jõgedes, mis neid mägesid piiravad, helgib taevasina, ja nende maa ümber mühiseb alaliselt mässav, ääreta meri. Nad on seitsmesaja-aastase ikke all just kui tummaks ja tuimaks tehtud. Eestlastel ei ole kärarikkaid pidusid ega rõõmsaid pühasid. Kõige rõõmsamaks päevaks loetakse lõikusepidu ja kõige rõõmsamaks piduks pulmi, mille pidamisel veel väga palju pagana-usu kombeid ilmsiks tuleb. Iga pidu ja pulm on mõõduta joomisega ühendatud, sest et eestlased

joomist väga armastavad, see päästab nende keelepaelad lahti ja vabastab hinge koorma alt. Joobnud eestlane on jutukas ja teeb palju kära. Pulmad algavad ja lõpevad joomapidudega. Seal ei tarvita nad mitte igapäevast armast jooki, mida taariks kutsutakse, vaid viina ja õlut. Peigmees ja igamees ilmuvad mõrjsja majasse viinaga, kui mõrjsja vanemad viina vastu võtavad, siis tähendab see nõusolemist ja kui mõrjsja oma topsi ära joob, siis on tema seega kosilase vastu võtnud; selle järele järgnevad kingitused ja abielusse laulatus Lutheri usu kombe järele; kuid siin juures algab seesugune joomine, mis mõne talupoja otse kerjajaks teeb, sest et pulmajookide peale viimne kopik välja antakse . . . Pulma laual ei seisa mitte ainult puder, silk ja kartul ning hapukapsas, vaid maiusroa näol ilmuvad sinna ka heeringad, sealiha, pirukad, munad ja juust, kuid viin ei puudu mitte üksnes laua peal, vaid ilma temata ei liiguta siin ükski oma kätt ega jalga. Juuakse igal talitusel ja kõneldakse: „katsuge, see pole mitte kibe, vaid magus!“ Pulma lõpul jagab noorik oma sukad, särgid, käterätikud, mille kallal ta mitmed aastad, päevad ja ööd vaeva näinud, võõras-tele välja. Pärast pidu pühib noorik toa puhtaks ja astub siis perenaise ametisse.

Enam põhjalikumaid, uuemaid ja ustavamaid teateid toob eestlaste üle E. Wulfsoni kirjatöö „Эсты, ихъ жизнь и нравы“, ilmunud Moskvas 1908, 74 lk., hind 15 kop. See on üks osa pikemast seeriast „Гдѣ на Руси какой народъ живеть и чѣмъ промышляетъ“ ja on tuttava kirjastaja Panafidina poolt vist kooliraamatukogude täienduseks välja antud. Raamat on 1902 a. ümber kirjutatud ja sisaldab teateid ka Eesti uuemast ajaloost. Nähtavasti on autor ise meie maal elanud ja oma töö juures saksakeelsid allikaid tarvitanud. Tema teated ja kujutused meie rahva kohta on peaasjus õiged; tööst paistab välja, et autor rahva saatusest osa võtab ja heatahtlikult tema üle otsustab. Iseäranis head allikad on tal Tallinnamaa ja Eesti saarestiku kohta olnud, sest siit on tal tihti huvitavaid asju teatada. Kui ta sissejuhatuseks eestlaste ajaloost lühikese ülevaate andnud, viibib ta pikemalt eestlaste muinasusu ja jumalateenistuse ning kommete juures, puudutab ta rahvaluulesse ning toob „Loomise loo“, mis Fählmann kirja pannud, ja soo jagamise loo, milles inimene paharettidele õigust mõistab, näiteks. Selle järele kirjeldab ta eestlaste eluhooneid, riideid ja toitusid. Pika peatüki pühendab ta Eesti kosja- ning pulmapruukidele, toob ka mõned pulmalaulude tõlked Vene keeles. Lõpuks kirjeldab ta eestlaste perekonna elu, majanduslisi ja hariduslisi olusid ning talurahva omavalitsust. Igal pool püüab ta valgust ja varju ühetasa ära jagada, seal juures aga

ikka neid asju meie maalt ette tuua, mis Vene oludest lahku lähevad ja iseäralist tähelepanemist nõuavad. Väga teravalt torkab talle vahe Eesti ja Vene küla vahel silma. Venelane ei jõua küllalt imestada, et Eesti talumajadel aknad ja ukсед mitte maantee poole ei ole tehtud, vaid õue poole ja et aknaid põrmugi ei kaunistata, kuna venelane maja ja akende kaunistuste ja nikerduste peale kõige suuremat rõhku paneb. Wulfson kirjeldab niihästi vaesemate popside, kui ka rentnikkude ja pärisperemeeste elumajasid. Viimaste hulgast elavat mõned peaaegu nagu väikesed mõisnikud, seadvat oma majad seest ja väljast ilusasti sisse, lugevat mitut ajalehte jne. Kuid seesugusid õnnelikka, kel juba täiesti oma tuba ja oma luba on, olevat Eestis veel väga vähe. Suurem osa talurahvast vaevlevat rasketes majanduslistes oludes, ei jõudvat renti maa eest ära maksa ja saavat hädavaevalt otsotsaga kokku. Wulfson leiab, et Balti mõisnikud oma kõrtsidega joomatõbe rahva sekka laiali laotanud ja kiidab vallavalitsuste agarust kõrtside kinnipalumisest ja karskuseseltside tegevust sündsate teemajade avamises. Väga õieti on tähele pandud, et eestlane oma lapsi võõraste ees ei kallista ega kiida, seda võivat eestlase arvamise järele ainult joobnud inimesed teha. Eesti naesterahval on venelase silmis hea põli ja suur vabadus. Eestlase naine ei olevat mitte mehe ori, tal ei olevat mitte vaja rõhumist kannatada. Kui perekonna asju harutatakse, siis avaldavat naine vabalt oma arvamist ja tema sõna kaaluvat nii sama palju nagu mehe oma. Suurt vaimustust tunneb venelane Eesti vanasõnast: naine on maja lukk. Kui pereisa sureb, siis minevat valitsus pereema kätte, kelle sõna kõik lapsed kuulvat.

Väga huvitavad on venelasele muidugi Eesti hariduse olud. Peaaegu iga eestlane mõistvat lugeda, ometi olevat vanematel inimestel lugemine palju selgem kui noortel, kuna noored jälle paremini kirjutamisega toime saavat. Siin algavad juba vananenud teated ja eksitused. Eesti valla- ja kihelkonnakoolides olevat õpekeeleks Eesti keel, kuna linnades kõrgemates koolides õpetust Vene keeles jagatavat. Kihelkonnakooli õpeaineteks nimetatakse küll ajalugu, geograafiat, geomeetriat ja joonistust, aga et Vene keel valla- ja kihelkonnakoolis ka õpeaineks on, mis pealegi kõige suurema tundide arvu enesele nõuab, seda ei ole nimetatudgi. Nii ei käi need teated ei meie endiste ega praeguste koolioludega ühte. Päriss veidraks läheb asi, kui Wulfson eestlaste ebaisu kommetest kõnelema hakkab. Jaanipäeval viivat eestlased pühade kivide peale, mis enamasti jõgede ääres seisvat, ebajumalatele pidulikult ohvrid: võid, juustu, haput piima, riidet, sukki, paelu jne. Ka vahakünlad toodavat kirikust siia. Pühas kartuses langevat rahvas põlvili,

sosistavat palveid ja heitvat risti ette. Kui aga küünlad ära põlenud, siis võtvat igaüks oma ohvriande, käivat kolm korda ümber kivi ja jagavat anded siis ümberseisvatele kerjajatele. Selle järele minevat mehed ja naised ja lapsed jõkke suplema, mille kaldal püha kivi seisab. Jõe veel olevat tervekstegev võim ja seda võetavat koju kaasa. Kui rahvas jõest välja tuleb, siis soovivat kerjajad neile õnne ja saavat selle eest suplejatelt vanu särka kingituseks. Kõige huvitavam olevat terve talituse juures veel see, et kirikuõpetajad paganlikku teenistust ära ei keelvat, vaid sellest koguni veel osa võtvat. Lõpuks minevat kõik rahvas lähedal olevasse kõrtsi, panevat siin pidusöögi toime, söövat, joovat, tantsivat, mängivat ja laulvat kuni hilise õõni, nii et ümbrus kaugelt vastu kajab.

On ju õige, et Wiedemann Pihkva eestlaste kohta sarnaseid teateid on üles pannud, kuid Wulfson on neid teateid ilma kriitikata tarvitanud ja seda terve Eesti rahva kohta laien-danud, mis 40 ja enam aasta eest mahajäänud Pihkva eestlaste keskel leida oli. Nõnda äratav seegi raamat meie rahva kohta venelaste keskel mõnda eksiarvamist.

Lõpuks olgu veel tähendatud, et uuemal ajal ka juba eestlaste kohta eestlaste eneste poolt venekeelsid kirjutusi ilmub. Siin kohal juhin lugejate tähelepanemist nende artiklite peale, mis „Брокгаузъ-Ефронъ'і Энциклопедическій словарь“ — (81. köide 1904. a. ilmunud) eestlaste kohta toob. Ses leksikonis on üleüldse pikad ja ülevaatlikud seletused. Siin annab J. Jõgewer lühida aga täieliku ülevaate Eesti kirjanduse („Эстонская литература“) ja selle arenemise kohta. Ta karakteriseerib üleüldiselt üksikuid perioodisid ja paari sõnaga ka üksikuid tähtsamaid kirjamehi. Nagu oodata võib, antakse seletused siin asjalikult ja nende allikate põhjal, mis sel ajal saadaval olivad. Eesti keele („Эстонский языкъ“), Eesti muinasusu („Эстонская мифология“) ja Eesti rahva („Эсты“) üle on keegi *M. Эл.* pikemad artiklid kirjutanud. Need jätavad mõndagi soovida üle. Vanu 30—50. aastasid allikaid on truuste tarvitatud, kuid seda, mis eestlased ise Eesti keele mütoloogia ja folklore üle kirjutanud, ei ole autor üleüldse tundnud ega neid töösid oma allikate nimekirja üles võtta teadnud. „Kalevipoeg“ olevat temal peaallikas Eesti muinasusu tundmaõppimiseks ja kosmogoonilise „loomiseloo“ ütleb tema Kreutzvaldi üleskirjutatud olevat. Eestikeelsed nimed, mis klamrites seisavad, on ei tea kelle süü pärast hoopis vigaselt trükitud. Nõnda ei seisa *M. Эл.* artiklid, teaduse apparadi peale vaata-mata, mis siin tarvitatud, sugugi aja kõrgusel.

M. Kampmann.

Üleskutse muinasaegiste mälestuste korjamiseks.

Muinasaegsed mälestuse märgid, mis meile teadust peavad tooma enneajaloolistest aegadest ja rahvastest, nende kommetest ja eluviisidest, nende asupaikadest ja rändamiseteedest, hävitab ajahammas ja maapinna kultiverimine.

Kalmuküngaste ja linnamägede asemele asuvad talud ja viljapõllud ja mingi märki ei jää neist enam järele ega anna teada, mis seal enne on olnud. Ometigi aitab muinasajateadus nii mõnda tumedat küsimust minevikust selgitada ja teaduslike nõuete järele läbiuuritud kalmuküngas pajatab uurijale mõnegi lehekülje rahvast, kes selle künka alla oma lahkunud liikmeid paigutasid. Tähtsat lisa sellele annavad aga ka rahvasuus ühe või teise niisuguse mälestusemärgi kohta ennemuististe juttude kujul alale jäänud mälestused.

Kadunud J. Jung on oma väsimata hoole läbi ja hulga lahke kaastöö abil palju selle kohta käivat materjali kogunud. Sellest annavad kolm annet „Muinasajateadus eestlaste maalt“ tunnistust. Veelgi puudub seal aga üks jagu meie kodumaast, s. o. Tartu-, Võru- ja Saaremaa. Aga ka teiste kodumaa maakondadest on veel palju leida, mis siamaale ilmunud kolmest raamatust välja on jäänud, ja mis neile täienduseks väga tarviline oleks.

Sellepärast on Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo- toimekond otsustanud üleskutset kõigi muinasaegiste mälestusemärkide ja nende kohta käivate juttude ülestähendamiseks avaldada. Küsimised, mille peale soovitav oleks vastust saada, oleksid peajasjalikult järgmised:

1) Kus on kalmukünkaid (kivi-, mulla-, katku-, sõja-kalmesid), vanaaegsid matusekohti, varemeid, (rahvasuus tihti kiriku- ehk kloostri-varemete nime all), ahervarsi ja mis nendest teada on? Tihti aitavad jälgedele Kalmu-, Kalmeti- ja Kabeli-nimelised talukohad.

Kalmukünkaid, matusekohti või kus muidu luid nähtavale tuleb, ei pea mitte uudishimu pärast lahti kaevama, vaid sellest tuleb asjatundjatele teatama, kes teaduslike põhjusemõtete järele koha läbi uuriksid. Kalm, mis asjatundjale palju teateid muististest aegadest oleks võinud kõneleda, on, kui teda keegi vilumata uudishimu pärast ära lõhub, teadusele jäädavalt kadunud.

2) Kus on kivist, vanu mälestuse- või hauakivisid, kirjadega, märkidega või ilma

kirjadeta? Kirjad ja märgid tuleksid võimalikult truult ära joonistada, niisama ka kivi või risti oma kuju.

3) Kus on vanu hiiekohti, mägesid, metsa-salkusid, allikaid, kiva, mida pühaks peeti, kus inimesi ohverdamas, haiguste vastu abi otsimas või mingisugusid iseäralisi kombeid täitmas käis?

4) Kus on maa seest surnuluid, süsi või tuhka välja tulnud ja kas ühtlasi tarbe- või ehteasju kivist (tule-, raud-) luust, kullast, hõbedast, vasest, pronksist, rauast, savist, merevaigust või vanu rahasid leitud?

Leitud asju ja rahasid ei tule mitte haljastada katsuda, sest et selle juures tihti juba suuremalt jaolt ärakulunud või roostetanud kiri sootumaks arusaamatuks saab. Selle töö peab ka asjatundjate jaoks jätma. Ka tulevad üheskoos leitud asjad tingimata ühte jätta, mitte lahutada, üks jagu sinna, teine teisale viia.

Valmistamise juures poolele jäänud tarbe- või ehte-asjad on sellepoolest tähtsad, et nad aitavad muistseaealiste eluase-mete kohti üles leida.

Leitud asjad tulevad lähema asjatundja kätte või museumisse toimetada, mitte oma kätte jätta, sest et kodu huvitus nende vastu kaob, nad ära pillatakse ja hukka saavad, kuna nad museumites teadusemeestele alati kätte saadavad on. Hinnaliste asjade eest võib tasu loota, kuna ilma ainelise väärtuseta asjad annetaja nimega museumisse paigutatud, edaspidigi annetaja arusaamisest ja teaduslike nõuetele vastutulemisest teatavad. Iseäranis sünnis ja soovitatav panipaik on Eesti Rahva Museum Tartus, kuhu aegapidi kõike püütakse koondada, mis meie esivanematest teada on ja neilt järele jäänud.

5) Kus on linnamägesid, koopa- ja maa-alusid käikusid, keldrid ja sellesarnast?

6) Kus on viirastusi, vaimusid, tonta, raha-augu-tulesid, oigajaid (umb-) luid nähtud või kuulnud?

7) Missugusid -were lõpuga kohanimed on olemas?

Kõikide teadete juure tuleb tähendada, mis rahvasuus teatava kohtade üle kuulda on. Kohad ise tulevad võimalikult õieti üles anda, nende kaugus teatavast kindlast kohast ära tähendada, nõnda et neid kerge on kirjelduse järele üles leida.

Nimed peab võimalikult selgeste kirjutama. Soovitav oleks, et paberile ainult ühele poole kirjutatakse ja teine pool

tühjaks jäetaks. Teateid palutakse järgmise adressi all Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo-toimekonnale saata: **Provisor A. Thomson Tapal.** (Танель, Детл.)

Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo-toimekonna
Juhataja: **W. Reiman.**

Korjanduse juhataja: **A. Thomson.**

J. k. Palutakse ka teisi ajalehti üleskutsele lahkesti ruumi lubada.

Auhinnad 1910. aasta jooksul ilmunud ilukirjan- duselistest töödest.

Viimasel Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisuse koosolekul pani auhinnamõistja toimekond — proua Aino Kallas, Dr. J. Luiga ja Gustav Suits — oma otsused auhindade jagamise asjus eestseisusele ette. Eestseisus lisas auhindade summale, 125 rublale, veel Seltsi poolt 25 rbl. juure, nii et kolm ühesuurust ja üheväärtuslikku auhinda à 50 rbl. toimekonna otsuse järele välja jagada võib.

Toimekond tunnistab ühel häälel, et 1910. aastal ühtegi niisugust ilukirjanduslikku tööd ilmunud ei ole, mis kõigiti hinnatöö vääriks oleks. Sellepärast on jutt ainult ergutuse-auhinnadest, mida kõige enam korda läinud töödele antakse.

Toimekonna ühehäälelise otsuse järele teenivad niisuguse ergutuse-auhinna kõikide puudustest hoolimata: pikemate juttude seast Mats Mötslase „Kraawitajad“ ja luuletustest Ernst Enno „Hallid laulud“. Viimase kirjatööle hinnamääramise juures peetakse ka veel Enno üleüldist püüdmist omapärasuse ja uuenduste poole silmas. Samasuguseks ergutuse-auhinnavääriliseks tööks arvavad kaks toimekonna liiget Jaan Lintropi jutukeste kogu „Nutt ja naer“, kuna üks hinnamõistja esimeses reas Tamsaare juttu „Üle piiri“ soovitab. Tema annab aga enamusele alla ja nii määrab toimekonna häälteenus ergutuse-auhinna ka Lintropi raamatule „Nutt ja naer“.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus kuulutab siis ergutuse-auhinnad ülemalnimetatud töödest, igast ühest 50 rbl., välja. Tuleva aasta auhindade asjus palub Seltsi eestseisus kirjanikka ja kirjastajaid, kes soovivad, et nende väljaanded auhindade

mõistmise juures tähelepanemist leiaksid, oma raamatuid ilmutamise järele Seltsi eestseisusele kätte saata, muidu võiks juhtuda, et nad tähelepanemata jäävad.

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus.

Palutakse ka teisi Eesti ajalehti seda auhindade väljakuulutamist avaldada.

Saatke raamatuid vangikotta!

Vist igaleühele on selge, kui raskesti peale sunnitud tegevuseta olek inimest rõhub. Vangid tunnevad seda kõige teravamalt, iseäranis eeluurimise all olevad vangid. Niisugusel korral on ainumaks lahutuseks lugemine, ja vangid loevad õige isukalt.

Liivi kubermangu vangikojas Riias on läbistikku 40—50 eestlast. Suurem osa nende hulgast oskab ainult emakeelt. Aga selle vangikoja raamatukogus ei olnud veel käesoleva aasta algul ainumastki eestikeelset raamatut. Sellepärast oleks tungivalt soovitatav, et väljastpoolt eestikeelset kirjavara sinna saadetaks: ilukirjandust, teaduslikka toodeid, õpe- ja õpiraatuid jne. Ainult kõsuseid „pasunaid“ ei maksa sinna saata — neid ei loeta. Ajalehtedest lastakse sinna sisse ainult „Ristirahva pühapäeva lehte“, ja oleks väga soovitatav, kui värsked numbrid sinna saadetaks.

Saadetavad raamatud ei pruugi mitte päris uued olla. Ka see ei tee midagi, kui mõnest raamatust mitu eksemplari peaks tulema. Raamatud saadetagü adressil: Господину Начальнику Лифляндской губернской тюрьмы — для библиотеки, г. Рига. Saatja võib julgesti oma nime saadetusele juurde lisada — sarnase inimesearmastuse avalduse pärast ei ole kahtluse alla langemist karta.

Loodan, et kirjastajad, kirjanikud, raamatukauplejad ja erainimesed seda koputamist kuulda võtavad ja Liivi kubermangu vangikoja raamatukogule Riiga eestikeelset kirjavara ohverdavad. „Mõtte“ kirjastus tegi aasta algul oma toodete saatmisega lahkesti juba algust.

Willem Waher.

Professor J. Köhleri ja J. Hurt'i kirjavahetus.

Tartus, 8. jaanuaril 1865.

Lugupeetud sõber!

Sellega saadan Teile ühe väikese kirjutuse, mille ma mööda läinud poolaastal kirjutasin. Nagu Teie näete, see on juhatus Eesti õigekirjutuse kohta parandatud Soome kirjaviisi järele. „Postimehele“ lubatud artiklist on iseseisev õperaamat saanud, sest niisugune on asjaarmastajatele käepärasem (handlicher) kui ajalehenumber. Pealegi olen ma Janssenile, kes minu kirjutuse ainult sisemise vastupõiklemisega oma lehte lubas mahutada, sellega headmeelt teinud, et ma ta tellijate arvu kahanemise kartusest vabastasin. Mina saatsin Teile kolm eksemplari, et Teie need mõlemad teised eksemplarid oma tutvuskonnas leiduvatele keelearmastajatele võiksite anda.

Artikli kirjutamiseks meie rahvalaulude ja Kreutzwaldi teenistuste üle ei ole ma kahjuks aega saanud. Teie puulõige — Kreutzwaldi pilt — ei ole minu teada veel mitte Tartusse jõudnud. Loodetavasti on mul ligemas tulevikus võimalik Teie puulõike juure tarvilikku teksti muretseda.

Tuleval esmapäeval (11. jaan.) lahkun ma Tartust, et Hellenurme ümber kolida ja oma kooliõpetaja-kohuste täitmist alata. Mul on seal, isäranis esialgu, palju tegemist, ja kõrvatöödeks jääks mul vaevalt aega üle. Mul on kaks poissi ja üks tütarlaps õpetada. Seda maja on mulle kõigilt poolt soovitatud.

Nagu ma hiljuti kuulda sain, on Wühneri juures Tarvastus läbiotsimine toime pandud. Vististi on Wiljandi ametikohad teda „mässajaks“ pidanud. Petersoni saatuse kohta ei ole siin ikka veel midagi kindlat teada saadud. Kuulujutt oli liikumas, et ta 6 aastaks Tobolski kubermangu asumisele olla mõistetnd. Kui kaugele on juba Aleksandrikooli asjus jõutud?

Minu rahalised sekeldused ei ole veel lõppenud, aga, kuna ma osa oma palgast ette lasen maksa ja üks sõber ja ülikooli kaaslane ühe osa mulle lahkesti laenata on lubanud, siis saan ma nendega varsti joone. Nii ei ole ma siis enam sunnitud Teid oma abipalumistega tülitama. Et ma siia maani oma viimase kirja peale Teie käest mingi vastust ei ole saanud, siis on mulle vahel mõte tekkinud: Vahest olete Teie rahakirja tulema saatnud ja see on kaduma läinud. Iga kahtluse kaotamiseks palun ma Teid otsekoheselt tähendada, kas Teie olete niisuguse kirja saatnud või mitte.

Peatset vastust ootab kärsitult

Teie J. Hurt.

P, S. Kirjutage ometi ligemalt Lieveni lahtilaskmisest. — Minu adress: Tartu ja Uderna jaama kaudu Hellenurm.

Armsam sõber!

Peaaegu kahtlen ma, kas minu kiri Teile veel viimati antud adressi järele kätte jõuab, kuid ometi on mul tung katset teha.

Kõige mitmesugusemad asjad, iseäranis minu suur pilt, mis novembriks valmis pidi saama, aga alles jõuluks sai, panivad mind seisukorda, kus mul võimata oli meie soovi täita. Oleksite Teie ise Peeterburisse tulnud, siis oleks asi palju kergem olnud. Nii aga oleksin vaevalt puud lahti võinud teha, kui ma mitte eitavat vastust ei tahtnud saada, ja hea juhuse ootamisega on nii palju aega mööda läinud. Mina loodan, et Teie ammugi juba kitsikusest välja olete saanud.

Mul on ainult väga kahju, et Teie Peeterburisse ei tulnud.

Meie lauliku puulõike heaks ei ole seni veel midagi tehtud. Ma loodan, et Teie usinam olete olnud.

Kooli asjus ei ole veel midagi kindlat, kuid mulle on isegi tarvili-
kud summad (Mittel) selle jaoks lubatud.

Uudis on Teile muidugi teada saada, et Lieveni asemele krahv Schuwalow kindralkuberneriks on saanud. Võib loota, et nüüd see kuni hirmuvalitsuseni moonutatud (ausgeartet) võimuvalitsus eestlaste üle inimlikuma, vabameelse valitsuse eest taganeb, nagu seda meie inimesesõbraline keiser juba ammugi teistes riigi kubermangudes maksma on pannud.

Lootes, et tulevik rohkem päikesepaistet toob ja sood kuivatab, mis meie Läänemeremaade üle välja on laotatud ja mille halvas õhus vaevalt loomad, hoopis vähem veel inimesed võivad sigineda.

Teie J. Köhler.

16. veebruaril 1865.

Hea sõber!

Mis ma oma kirjas, mille ma ühe päeva enne Teie kirja kättesaamist posti panin, lootnud, seda on nüüd Teie kiri kinnitanud, nimelt: Teie olete nüüd pahandavast seisukorrast väljas. Teie olete ka kõik teised küsimused vastatud leidnud, peale selle, mis Lieveni kohta käib. Oli võimata, et see hea herra sinna kauemaks oleks jäänud; tema naiselik nõrkus andis mõisnikkudele julgust kõike teha, mis neile aga pähe tuli; sellepärast edenesivad metsikused (Scheusslichkeiten) viimasel ajal iseäranis jõudsasti ja nende tarvilikuks tagajärjeks oli määratu hulk taevani kisedavaid kaebtusi, millest palju Peeterburisse on tunginud. Tõesti, palujaid eestlaste ja lätlaste poolt ei ole siin mitte vähe käinud, kes Lieveni poolt kuulmist ei leidnud.

Peapiiskopp Platonow on ka, nagu jutustatakse, rahva heaks teinud nii palju kui temal võimalik. Kurb küll, et Lutheri usku eestlased ja lätlased oma isandatest ja hingekarjastest nii armastatud on, et nad teiseusulistest hingekarjaste juurest inimlikku edustust (Vertretung) peavad otsima.

Tänu Jumalale, et need oma kohusid mitte seda viisi hooletusesse ei jäta kui kirikumõisate suured isandad.

Teie broschüürid uuema õigekirjutuse üle on meile suurt rõõmu teinud ja meid ühtlasi lootuses kinnitanud, et meil ka edaspidi töötajale sellel põllul on. Annaks Jumal, et varsti avaldatav uus ajakirjanduseseadus võimalikuks teeb paremat lehte elule kutsuda, kui seda meie Postimehed on! Nii parema ootel

jään ikka täiesti Teie J. Köhler.

Hellenurmes, 6. mail 1865.

Kallis sõber!

Nagu ma Teile juba ette võisin teatada, on mul minu uues ametis sel poolaastal väga palju tööd. Mul on igapäev 6 tundi, neljal päeval 7 tundi anda, 4 tundi ühele väikesele tütarlapsel, ülejäänud kahele poisile. Poisid on hoopis rohkem edasi jõudnud, millest tulebgi, et mul mõnes asjas esialgu kahekordselt tööd on, nii nimelt ettevalmistuste asjus, ilma milleta algaja pädagoog, pealegi kui ta kõigis kooliasjades õpetust peab andma, oma kutset mitte täita ei või. Enne Lihavõtte pühi oli mul ühtlasi üks juba Turtus alatud kirikulooline-töö lõpetada, mis kõik minu vabad tunnid ära võttis. Lihavõtte pühade ajal sain ma kirjatusena valmis. See käib Mag. Heinrich Stahli kohta, kes 17. aastasaja esimesel poolel õpetajana Eestimaal tegev oli ja keda Eesti kirjanduse asutajaks võib pidada. Mul on nõu seda tööd pärast trükkida lasta, kui ma ta uuesti läbi olen katsunud ja keeleteaduslikult laiendanud.

9. mail.

Majaga, kus ma tegev, võin ma ainult rahul olla. Ma rõõmustan, et olen mehe ümbrusesse saanud, nagu sada herra v. Middendorf on. Et Teie teda muidugi juba tunnete, siis jätan ma igasuguse karakteristika tegemata ja tähendan ainult, et elu algaja praktikus (ein angehender Practicus des Lebens) temalt väga palju võib õppida. Mingi kõrvatöök, peale ülemal nimetatul, ei ole ma kuidagi mahti saanud. Minu broschüür uue õigekirjutuse kohta näib mõnedes kihelkondades koolmeistrite ja teiste kirjameeste juures suurt tormi sünnitanud olevat. Lihavõtte ajal andis mulle Jannsen nendest kirjadest, mis ta mitmelt poolt saanud, neli teada, nende hulgas ka ühe kogukirja (Collectivschreiben) kõikide Halliste kihelkonna koolmeistrite poolt. Kõik kirjutajad seletavad endid kindlasti uuenud vastasteks, ilma et nad ühtainustgi mõjuvat põhjust õigekirjutuse enese vastu ette võiksid tuua. Kogukiri kinnitab, ainult pastorid, köstrid ja koolmeistrid olla selles asjas kompetendid kohtunikud, ja „rahvast sõkutatavat jalgadega“, kui ilma nende nõusolemiseta uut õigekirjutust katsutakse sisse seada. Nüüd, armas sõber, saad sa teada, kus rahva türannid peituvad, ja kust nende eest kaitset otsitakse!

Kooliasja seisukorra kohta ei ole ma poole aasta otsa enam mingisugusid teateid saanud, peale ühe tähenduse Jannseni poolt, mis, kui ta

tõesti põhjendatud peaks olema, hea asja sõpra südame põhjani peab pahanud. Jannseni kõrvu on nimelt kuulujutt ulatanud, et wiljandlased Aleksandri kooli asutamist ainult sellepärast südilt kavatsevad, et selle mantli all takistamata teisteks otstarveteks kooskäimisi pidada. Mul on veel praegugi parem arvamine viljandlastest ja ma pean seda sõnumit nende vaenlaste laimujutuks. — Ka Tallinna kirikukooli asjus ei ole ma midagi teada saanud. Et Teie kahtlemata asjade seisukorrast, vähemalt mis viimasesse koolisse puutub, teate, siis palun ma Teilt sõbralikka teateid.

Ammugi teen ma ühe mõttega tegemist, mille teokstegemisel tähtsad tagajärjed võiksid olla. Kas ei ole võimalik kõiki või vähemalt suuremat osa eestlasi, kes ehk küll oma hariduse ja kutse läbi rahvast lahutatud, kuid kes siiski oma vendade ja nende kaugema saatuse kohta sooja huivitust tunnevad ja nende tõstmiseks jõudu mööda kaasa tahaksid aidata, kas ei oleks võimalik neid eestlasi üheks üleüldiseks koosolekuks kokku kutsuda. Niisuguse koosoleku ülesanne oleks kõige pealt meie rahvahariduse eesmärgi, teede ja abinõude üle aru pidada ja siis ühendatud jõul tegevusesse astuda. Rahvasõprade püüdmistel võib ainult siis tõsist edu olla, kui k a v a k i n d l a l t ja ü h e n d a t u d j õ u l tähtsat asja aetakse. Mis ütlete Teie minu plaani kohta? Ja kui palju peate Teie seda täide saadetavaks?

Kõnelege ometi ka oma sõpradega selle üle ja andke tagajärg mulle teada. Südamelise tervitusega

Teie J. H u r t.

St. P., 1. juunil 1865.

Hea sõber!

Teie olete mulle suurt rõõmu teinud oma kirjaga 6. maist, millest ma näen, et Teie võimalust mööda edasi püüate. Mõte ühisest püüdmisest on enam kui aasta otsa ka minu oma, nagu nii mõni muugi. Mina arvan koguni, et ma sellest mineval aastal midagi olen teatanud, kuna ma nimetasin, et meil ligi 50 rbl. alguseks koos on, ja et meie rahvale tarvilikkude raamatute trükkimist kergendada püüame. Et meie ringkond väike ja meil raha vähe, siis oleme meie selle juure kinni jäänud, sest puudub keskkoh, s. o. üks isik sekretärina, kes asja korraldab, valitsuse poolt kinnituse muretseb ja tegevaid liikmeid kogub. Ainult suurem arv liikmeid võib häid tagajärjesid töötada.

Kokkutulemine, peaaegu ilma eeskavata, võiks nüüdsel ajal kahtlust äratada, nagu üleüldse meie kodumaal (sõna kitsamas mõttes) kõige süütum asi, mis meie rahva tõstmiseks ette võetakse, kahtlust äratav. Seda ei ütle ma mitte selleks, et ära kohutada, kui kokkutulemist tõesti otsarbekohaseks peetakse.

Aleksandrikooliga oleme viimaks nii kaugel, et krahv S., nim. kuberner, asja läbi viia on lubanud, isegi kui sellega keisri juure peab mindama; ainult on ta ühe tingimise teinud, s. t. ta ei või mitte lubada ega oma

käega kaasa aidata, et Eesti kool asutataks, kus Saksa keeles õpetust antakse. Kui midagi Eesti keeles ei saa õpetada, siis peab see Vene keeles sündima, milgi tingimisel aga ei tohi Saksa keelele suuremaid õigusid anda kui Vene keelele. Minu arvates ei ole seal teist teed kui et kõik õpetus peab — nii hästi kui see läheb — rahvakeeles sündima, ja kooliõpetajad teevad hästi, kui nad uuestiloodud Soome teaduslikud sõnad (gelehrte Ausdrücke) tarvitusele võtavad, mis tulevikus üleüldse Soome tööde tõlkimist Eesti keele kergendab. Juba sel põhjusel üksi tuleb uumat kirjaviisi vanemast paremaks pidada ja ei pea end mitte laiskadest külakoolmeistritest eksitada laskma; aga tarvilik on seda asja Eesti Postimehes läbi võidelda (durchzufechten). Suur viga oli seaduseraamatut välja anda, ilma rahvast uues kirjaviisis ettevalmistamata.

Krahv Schuwalow on ütelnud: et nii pea kui muudetud eeskava temale ette pannakse, lubab ta kohe kooli heaks raha korjama hakata, ilma lõpulikku kinnitust ministri poolt ära ootamata.

Mispärast selle kooliasjaga mitte varemni mingisugusele otsusele ei ole jõutud, seda seletada viiks liiga pikale.

Mis Tallinna koolisse puutub, siis usun mina, et sellega juba ammugi kaugemale oleks jõutud, kui mõni tubli mees otsustanud oleks asja väiksel alustada ja aega mööda selle laiendamise eest hoolt kanda. Meile peeterburilastele on ju võimata Eesti kooliõpetajaid valida niisuguste kohtade jaoks, üleüldse, kui mitte kohe mõistlikku palka ei võida pakkuda. Selleks on tõesti haritud rahvasõpru tarvis, kes ise lootusega käed külge panevad.

Viimaks on asi nii kaugemale läinud, et (Liivimaal) sunnitööle mõistetud Peterson Senati käsul kui süüta vabaks peab lastama ja nimelt nii pea. Pealegi nõuab Senat Liivimaa ametikohtade käest seletust, mis need mehed õieti on tahtnud.

Et veel kord rahva harimise abinõude juure tulla. Ikka veel olen ma arvamisest, et see hästi juhitud ajalehe kaudu kõige kergemini võib sündida. Mis aga uue kirjaviisi maksmapanemisesse puutub, siis peab see võimalust mööda varsti sündima, sest juba nüüd tähendatakse selle asjaolu kui suure takistuse peale, et vanas kirjaviisis kirjutatud Eesti raamatuid olemas on: ja minu lootuse järele peab kirjade arv lähedas tulevikus kahekordseks tõusma, mis asja pärast ainult raskendab. Enne peab Postimehes selgeks tehtama, et vana kirjaviis halb on, ja pärast läbi räägitama, kuidas uus olema peab, et ta mitte ainult loomulikult õige ei ole, vaid ka kirjutamisel ja trükkimisel volavaks saab, — nii segavad mind näit. sagedasti ettetulevad täishäälikud; kahekordse asemel soovitaksin ma ainult kahekordist pead, näit. Mīna. Teinekord katsun ma laiemalt selle asja üle kirjutada. Ma loodan, et Teie minu kohmaka määrítése (ungeläufiges Geschmiere) sõbralikult vastu võtate ja varsti jälle kirjutate.

Teie J. Köhler.

Lugupeetud sõber!

Teie viimase kirja sain ma 4 nädalat hiljemini kätte, kui ta kirjutatud oli. See tuli nii. Minu peremees (Principal) sõitis juuni alguses Riiga näitusele ja võttis oma pojad kaasa. Mina lõpetasin sellepärast oma semestri 4. juunil ja lahkusin järgmisel päeval Hellenurmest ja tulin alles viimase juunil tagasi. Tagasitulekul leidsin Teie kirja eest ja tahan seda nüüd nende ridadega vastata.

Õigekirjutuslikud läbirääkimised töötavad sedakorda paremat ja kestvamat edu paranduse kasuks kui seni. Koolmeistrite magedad kisakirjad mõlemates Postimeestes on isegi kirjutajate ja sissesaatjate ametivendade keskel vastasid leidnud. „Perno Postimehe“ nrr. 25 ja 26 ja Tartu „Postimehe“ nr. 26 leidsin ma kaks kaasvõitlejat paranduse poolt, kelle üle meie ainult rõõmu võime tunda. Nemad on vastusega aja järele minust ette jõudnud, kuid nad on oma asja hästi toimetanud. Isegi parandamata Jannseni peale on nad mõju avaldanud, kuid — nagu väga hästi kombineerida võis — mitte nii väga asjaliste põhjuste raskusega — neid pidi ta mitmete kirjalikkude ja suusõnaliste seletuste järel juba ammugi tundma —, palju enam sellega, et need hääled rahva hulgast olivad ja Postimehe lugejad. Ta nägi, et mitte kõik tema tellijad temaga ju päri vett ei uju. Üleüldse ei ole oppositsion mitte nii tugev ja üleüldine, nagu Postimehele sissesaadetud kirjade järele arvata võiks. Niikaugel kui mina olen käinud ja kuulnud, on igalpool mehi ja koolmeistrid, kes vana kirjaviisi suuri puudusi selgesti tunnevad ja kindlasti uue poolt on. Ma tundsin rõõmu, teada saades, et minu „Lühikene juhatus“ mitte viljata ei ole jäänud. Üks kihelkonna-kooliõpetaja ja kaks võhikut avaldasivad oma rõõmu pakutud õpetuse üle, mis seni veel puudus. Üks teine kihelkonnakooliõpetaja, kes aga mulle tundmata on — Nurk Paistus — on seletanud, et tema tahaks uue õigekirjutuse kohe oma koolis maksuma panna, kui mitte pastor selle vastu ei oleks. Peab kahetsema, et õpetajad ise mitte ainult midagi keelelise edu heaks ei tee, vaid suurem osa pealegi kindlasti selle vastu on ja oma kooliõpetajaid oppositsionis kindlustavad ja paranduse makspanemisele takistusi teevad. Eesti kirjakeel on Masingist saadik ainult tagurpidi läinud, ja, kui harvad erandid välja arvata, ei hooli keegi selgest ja õigest väljautlemisest. Pastorite mõju aga on väga tuntav. Meie ei saa sellepärast keelelise reformiga — mina ei arva siin mitte üksi õigekirjutust, millel ainult vormiline ja alajärguline tähendus on — mitte enne läbi tungida, kui pastorite hulka rahvuslisi ollusid tuleb, kes mitte vaimliku missa (Messe) pilli järele ei tantsi, vaid asjatundmisega ja kindlusega liikumist kopitama läinud seisaku sisse toovad ja uuendamise ja edasiarendamisetöö oma peale võtavad. Iseäralise tähenduse meie kirjakeele puhastamise ja väljaarendamise kohta omandavad Wiedemanni Grammatik ja Sõnaraamat. Need tööd tutvustavad meid rahvakeele laiusega (Umfang) ja dialektilise vormimitmekesisusega; ja alles terve sõnatagavaraga ja kee-

leliste vormidega — mida mitte iga keele sõber kohtade peal õppida ja uurida ei või — tuttavaks saades, on võimalik otsustada, mis kirjakeelele kohane on ja missugust rada tarviline sõnade sünnitamine käima peab. Antagu austatud ja teeninud (verdiend) mehele, et ta nimetatud tööd mitte ainult õnnelikult lõpetaks, vaid ka teisi kavatsatud töösid Eesti keele uurimise põllul täide saadaks!

Rahulolematust praeguse talurahva-seadusega põhjendatakse harilikult uue õigekirjutusega. Et raamat uues õigekirjutuses on kirjutatud, sellepärast on ta raskesti arusaadav või arusaamata. Asi ei ole aga mitte nii. Õigekirjutus kannab kõige vähema osa süüdi, ja asi on järgmine. Originaal on kohmakas, venitatud, kokkupandud (geschachtelt) ¹⁾, päris õiguseteaduslikus stiilis kirjutatud, mille kallal iga mitte-õiguseteadlane igavaid lugemiseharjutusi tegema peab, kui ta igal pool mõttest aru tahab saada. See peab stiil meie talurahvale olema?! Seadus peab lühike ja selge olema, ütlesivad juba roomlased, ja kõigist Rooma õiguse uurimistest hoolimata ei suuda herrad õiguseteadlased kentsakat ja kanget kantseleistiili ikka veel mitte maha jätta ja seadusi selgelt ja lühidalt kirjutada. Originaali pidi võimalikult sõnasõnalt tõlgitama, nii oli kindel käsk; ja üks tõlge, mille juba Reinthal Tartus oli valmistanud, heideti ära, sest et ta mitmes kohas teksti mõtet ainult kirjeldades ja üleüldiselt oli edasi annud, kuna siis ka mitte harva ette ei tulnud, et üksikud määrused tõlkimata olivad jäänud või jälle nende mõte mitte kõiges oma teravuses ei olnud edasi antud. — Et teksti täpipealt edasi anda, pidi uusi sõnu sünnitama. Hra Dr. Kreutzwald, kes raamatu Tallinna murdesse tõlkis, on nüüd käsust „sõnasõnalt“ liiga sõnasõnaliselt aru saanud ja teksti teinud, mis vaevalt sellele igalpool arusaadav on, kes Saksa keelt oskab (der kaum dem überall verständlich ist, der des Deutschen mächtig ist). Tema sõnasünnitused ja laused ei ole mitte harva keelevastased. Hra Dr. Kreutzwald on küll hea luuletaja, kuid mitte grammatikus. Ka tema õigekirjutus ei ole mitte korrekt ja järjekindel. Kõik need momendid kokku teevad praeguse talurahvaseaduse tõesti raskesti arusaadavaks. Selle juures mõeldagu veel, kui harjumata suurem osa lugejaid järelemõtlemises ja tähelepanelikus lugemises on, ja Teie leiate õige võtme rahulolematuse seletuseks talurahva keskol. Viimaks ärgu unustatagu ka seda ära, et arusaajamad mitte vaevaks ei võta harjumatu seletamisega aidata, sest et raamat — ja siin mõjub õigekirjutus kaasa — praeguste kirjatundjate tehtud uues õigekirjutuses on kirjutatud. — Minu valmistatud Tartu ehk Võru murdelise tõlke kohta ei luba ma enesel otsustada. Mõni teine otsustagu siin.

Vastuseks uue õigekirjutuse vastastele kirjutati ma iseseisva broschüüri. See ei lase ennast kaua oodata. Seni olin ma teiste asjade

1) Paljud laused on perioodiks sisse ja ligi pandud (in- und an einandergeschachtelt).

küljes liiga kinni. Pealegi tahtsin ma tormi ära oodata, et oppositsiooni igast küljest tundma õppida ja kui tarvis, teda ka tähele panna. Et vaheajal teisalt vastuvaidlemisi on ilmunud, võib asjale ainult kasulik olla. —

Missugusid muudatusi peab siis meie kooliplaanis ette võetama? Kas need peale Saksa keele ka teiste asjade kohta käivad? Kus ja kes peab programmi ümber töötama?

Peterson on vaba. Seda sain ma Tartus teada. Aga üks teine on jälle kinni pandud. Kanapää kihelkonnakooliõpetaja (Eglon) olla 1—2 aasta eest ühe broschüüri Eesti keele tõlkinud ja käsikirja siis ühele talumehele selle palve peale annud. See kirjatöö on pärast rahva seas ümber käinud. Mõned mõisnikud on asjast teada saanud ja on tõlkija kinni lasknud panna. Üks teine sõnum jutustas, see talupoeg olla tõlke hiljemini kättemaksmise otstarbel (kooliõpetaja oli tema poega koolis karistanud) ametikohtadele välja annud. Ligemat ei ole ma veel võinud teada saada. — On näha, et mõned mõisnikud eestlaste jaoks iseäralist tsensuri, enestele aga tsensuri vabadust tahavad. Tõlgitud broschüür võib ju ainult niisugune olla, mis tsensuri poolt lubatud oli. Milles peitub siis kuritegu?

Südamelikult tervitades

Teie J. Hurt.

[Alumisel äärel, muust tekstist eraldi:] Ma luban enesele oma päevapilti Teile saata, lootuses, et Teie omalt poolt sedasama teete.

St. Peeterburis, 9. juulil 1865.

Hea sõber!

Et muudetud kooliprogrammi asutajatele kätte saata, ei leidnud ma paremat abinõu, kui seda Teile saata. Seda otsekohe Wühnerile adresseerida ei oleks mitte soovitav olnud, sest et kiri, nagu juba juhtunud, kui kahtlane Riiga oleks saadetud. Et Teie kooli asutajatele kaunis ligidal seisate, siis ei või Teil raske olla, eeskava mõnele nendest (parem mitte postiga) kätte saata. Ometi oleks tarvilik, et Teie ühe eksemplari eeskavast kõige puhtamas Eesti keeles ja uues õigekirjutuses juure lisaksite, sest kool peab ju paranduste istutamise paigaks (Pflanzstätte) olema, mispärast kirjaviisi parandus eeskavas väga kohane on.

Russow on juba jõudu mööda püüdnud Saksa kõnekäändusid Eesti sõnades (die deutschen Phrasen in estnischen Wörtern) ära heita. Ometi ei ole ta mitte kindel, et ta selleks kõige tarviliku ära on teinud. Pealegi arvas ta, et ta endiste eeskavade eeskujul vanas õigekirjutuses peab kirjutama, ehk ta küll siin uue tarvitamist heaks peab.

Venekeelne tõlge on ka valmis; ainult oleme meie paremaks pidanud seda alles siis ära saata, kui kooli asutajad Eesti keele asjus täiesti selgusele on jõudnud. Vahest leitakse tarvilikuks mõnda paragrafi muuta, niisugusel korral peaks ainult seda paragrafi teatama, et seda ka Vene keeles muuta võidaks. Kuni krahv Schuwalowile palvekirja kirjutatakse, võidakse venekeelne tõlge ära saata. Vahest ka postivõimaluse läbi?

Mul on kahju, et Kreutzwald ära põlgab vanas õigekirjutuses uue kasuks artiklit „Eesti Postimehele“ kirjutada, sest et Jannsen muidu vastu ei võta. Kõige parem oleks muidugi ajalehtedes ja broschüürides uue õigekirjutuse kasu selgeks teha. Vahest tuleks nendes artiklites just vana õigekirjutust uuest kohasemaks pidada, sest siis ei saaks kõvapead (Dickköpfe) juba kirjaviisi läbi algusest saadik artikli vastu äritatuks.

Palun viivitamata vastata, nii pea kui Teie minu kirja ühes kooliprogrammi kavandiga (Concept) kätte olete saanud.

Kõiges sõpruses

Teie J. Köhler.

P. S. Ma loodan, et Teie minu endise kirja kätte olete saanud, milles ma Teile teatasin, et kindralkuberner krahv Sch. ainult sel korral kooli vastu huvitust tunneb, kui Saksa keelele mitte rohkem ruumi ei anta kui Vene keelele. Sellest siis ka eeskava uuesti ümbertöötamine.

Hea sõber!

Teie olete mulle oma päevapildi saatmisega suurt rõõmu teinud. Vastuseks saadan Teile ka oma.

Teie kartus, et viljandlased Teie uuest kirjaviisist midagi teada ei laha, on täiesti põhjata. Otse selle vastu soovivad just nemad, et kooliprogramm uue viisi järele kirjutataks. Et mitte rohkem häáli uue kirjavii si poolt välja ei ole astunud, tuleb küll sellest, et vähesed selles nii tugevad on, et nad heade tagajärgedega selle poolt vaielda võiksid.

Suurem osa peab küll pastorige mõju all olemise pärast v a n a juure jääma. Nagu uuenduse algatuse eest üksikutele pastorige tänu võlgnetakse, nii on ka suurem osa hingekarjasid selle vihasemad vastased.

Kui Teie kooliprogrammi veel mitte ära ei ole saatnud, siis oleks hea, kui Teie selle minu kirja toojale annaksite, kes selle kohale viib ja suusõnaliselt mõndagi asjast teatada võib, kui ka minu puudulist kirja täiendada.

Südamelise tervitusega

Teie J. Köhler.

Hellenurmes, 7. augustil 1865.

Kallis sõber!

Teie kirja 9. juulist s. a. ühes muudetud kooliprogrammiga sain ma alles täna hommiku Tartust. Tartu postkontorisse on ta juba 13. juulil jõudnud, nagu postistempel näitab ja postkontorist saadetud teadustus ütleb. Teadustuse sain ma alles 31. juulil. See on siis, tee Tartust Hellenurme enam kui 2½ nädalaga ära käinud!? Postivõimalus Hellenurmest linna oli alles üleüldiselt. Nii tuligi, et ma alles täna Teie saadetuse kätte sain. Niisugune lugu on sisemise kirjavahetusega maal!

Programmi olen ma heameelega valmis asutajatele kätte saatma, ainult ei või see kahjuks mitte soovitava kiirusega sündida. Kõigepealt

pean ma jälle postivõimaluse Tartusse ära ootama, sest Udernas ei võeta mingisugusid saadetus (Packetchen) vastu. Siis peab saadetus Tartus jälle postivõimalust Viljandisse ootama jne. Ümberpaneku uude õigekirjutusesse teen ma, kahetsen ainult, et seda hr. Russow juba teinud ei ole. Panen mina põhjuskirja ümber ja viljandlased loevad seal kõrval ka Peeterburist saadatud eksemplari vanas õigekirjutuses, siis ütlevad nad kindlasti: „Noh, nüüd on keelesolkija meile ka oma sepitsuse saanud. Kas Peeterburi sõprade programmist küllalt ei ole, kes ka, nagu kirjaviis programmis näitab, midagi uuest õigekirjutusest teada ei taha. Peale Dr. Kreutzwaldi ja veel mõne vähese tema austajatest ei taha keegi uut kirjaviisi!“ Nõnda hakkavad need mehed targutama: suurem osa viljandlasi on ju parema õigekirjutuse vastu. — Oleks väga soovida, et need, kes endid uue kirjaviisi poolehoidjateks on tunnistanud, ka tõesti ettetulevatel kordadel selle järele kirjutaksivad. Niisuguste inimeste juures, nagu seda õigekirjutuse vastaste enamus on, kaalub uue õigekirjutuse edustajate või kirjutajate suurem arv rohkem kui sügavamõttelised asjalised põhjused. Arvamata mitmed hakkavad ütleva: et nii mitmed nõnda kirjutavad, siis peab kirjaviisi ometi õigem olema. Toetatakse ju, paranduse vastu vaieldes, sagedasti selle peale, et veel keegi, peale tuttavate, seda vastu ei ole võtnud.

Ma ei ole Teie kirjast mitte hästi aru saanud, kas Teie hr. Russowiga või viljandlased palvekirja krahv Schuwalowile kirjutada tahavad. Mina ei taha sellepärast ka omalt poolt viljandlastele mingisugusid juhatusi anda, vaid ainult tähendada, et kui nad muudetud programmi läbi vaatamisega valmis on saanud, siis andku nad oma arvamine või otsused Teile teada.

Tervisid! Ruttan, postivõimalus ootab ukse juures!

Teie H u r t.

Hellenurmes, 5. oktoobil 1865.

Lugupeetud sõber!

Mitu nädalat on juba mööda läinud, kui ma Aleksandri kooli kohta käivad paberid viljandlastele ära saatsin. Siiamaani ei ole mulle aga mingisugust teadet nende saatuse ja meie kooliasja käigu kohta tulnud, ehk ma küll viljandlastelt rõhuga teatust palusin. Ma palun sellepärast Teid, neid teateid mulle sõbralikult muretseda. — Meie harutame ja kavatseme nüüd juba üle kahe aasta ja ei ole ikka veel mitte iseäranis kaugele jõudnud. Huvitus võib pooliku osavõtmise korral mõnede juures ära jahtuda, ja vastased, kes ka ei puudu, leiavad juhust odavate naljade tegemiseks. Mõnede keskel liiguvad nähtavasti valed kuulujutud ja arvamised, sest üks Rõngü koolmeister, kellega ma „Aleksandri kooli“ üle kõnelesin, ütles: Temale olla jutustatud, et olla ära keelatud Aleksandri koolis keeli õpetada, millega ta Saksa ja Vene keelt mõtles. Vististi põhjeneb see vale kuulujutt kindralkuberneri valesti arusaadud seletuse peal, et tema mitte sallida

ei võivat, et Saksa keelele meie koolis suurem õigus antaks kui Vene keelele. Mina eitasin muidugi, et niisugune keeld olemas on. Niisuguste ja sarnaste asjade peale tulevad inimesed, nii kaua kui nad avalikku teadaandmist meie ettevõtte kohta ei saa. Meie peame sellepärast oma samusid kiirendama, et valearvamisi ja huvituse kahanemist ära hoida.

Programmi viimase lühendatud formulatsiooni juures leidis hr. Blumberg kahte asja laita. Esite, et Vene keel igal pool Saksa keele ette oli pandud, millega ju üteldud olevat, et Vene keel esimesele kohale asetatakse ja paremaks peetakse. Mulle näitab lausete seisukoht programmis nii tähtsusetu olevat, et mulle täiesti ükskõik on, kas üks või teine eespool seisab. Tegelik elu näitab juba, kumb keel esimesele kohale asub. Üks keel on hariduse vahendina tähtis, teine läbikäimise vahendina. Mõlemad peab programmi järele ühesugusel mõõdul õpetatama. Kui ainult mingisugusid võimuavaldusi väljastpoolt ei tule, mis keelte õige vahekorra Aleksandri koolis rikuvad ja meie kooli edenemise käiku praktilise tarviduse vastaselt vahele segavad, — siis on juba kõik hea ja nende lausete seisukoht täiesti tähtsusetu. — Teiseks arvas Blumberg, et liiga palju lubatud olla, kui Aleksandri kool oma kasvandikud 4 aastaga kahes võõras keeles nii kaugele tahab viia, et nemad „parajaste räägivad ja kirjutavad“ kõikide kodanliku elu nähtuste üle. Seda võidavat küll püüda, kuid mitte lubada. Olla see juba programmis eesmärgina üles seatud, siis võivat see pärast kooli revideerimise puhul ülemuse poolt sekeldusteks ja etteheideteks põhjust anda, kui kooliõpetajad oma kasvandikkudega ülesseatud eesmärki kätte ei saa. — Blumberg oli sõnast „parajaste“ „väga hästi, osavasti“ mõttes aru saanud, ja tal oli siis muidugi õigus ütelda, et liiga palju lubatud olla. Mina mõistsin seda sõna „mõõdukalt, hõlpsasti, küllalt“ (massvoll, bequem, genügend) mõttes ja ei leidnud mitte liiga palju lubatud olevat. Sest nii kaugele peab kool oma kasvandikud viima, kui ta oma otstarvet täita tahab. Kui ütlus valesti arusaadav on, siis võib täpise ütluse selle asemele panna. — Blumberg on oma kahtlused ka Wühnerile ja sellega kõikidele viljandlastele teada annud. Võiksime meie oma eeskava pea avaldada ja võidaks see palju ja sooje südamid! — Palun veel korra teateid.

Mina elan vaikselt oma pädagoogilisele kutsele ja kuulen harva midagi suurest maailmast. Kanapää kihelkonnakooliõpetaja, kes kui kihutaja ametist lahti lasti ja kohtu kätte anti, nagu ma Teile juhtumisi teatasin, on hüljalt õigeks mõistetud ja vaba. Ta saab vististi Vändrasse kooliõpetajaks, uue Eesti kurtummade kooli juure. Olla tubli mees. — Torma pool olla päris kihutusetöö uue õigekirjutuse vastu käima pandud. Noh, külapäeme, missugune vastuvõtmine minu „vastusele“ osaks saab. Seda ei ole ma veel mitte trükkimiseks ära saata võinud, sest vastaskirjade hoog minu „Lühikese õpetuse“ vastu on alles nüüd lõpule jõudnud.

Südameliku tervitusega

Teie J. Hurt.

Armas Koehler!

Kaua ei ole Teie minult teateid saanud, ja mis Teie järgmiste kohta ütlete, palun mulle lahkesti teatada. Kui ma hr. akadeemikus Middendorffi juures Hellenurmes kaks aastat kodukooliõpetaja ametit olin pidanud, algasin ma hr. pastor Kaufmanni juures Otepääs oma praktilist õpetaja-ameti prooviaastat (käesoleva aasta jaanuarikuul), ja olen seda pool aastat pidanud, nüüd aga juulikuus pooleli jätnud. Elunähtused ja ligem ärakaalumine on mind kindlale otsusele viinud, teoloogiat maha jätta ja keeleteaduse juure üle minna. Küll ei olnud mulle see samm arusaadavatel põhjustel mitte kerge astuda, kuid ma astusin selle kindlas usus, et olen õieti talitanud. — Mis mina nüüd peale hakkan, ei või ma praegu veel isegi ütelda, aga mis mina heameelega peale hakaksin, seda peate kohe teada saama. Oma iseäralise kalduvuse järele tahaksin ma end kõige armsamini Soome keeltele ja Eesti vanavara uurimisele pühendada, seda enam, et mina sel põllul kindlamasse ühendusesse jääksin oma Eesti rahvaga ja tema kasuks jõudu mööda kirjanduslikult tegev võiksin olla. Selle minu südamesoovi teostegemisel on aga kaks takistust ees: esite puudub mul veel eriteaduslik eelharidus, et nimetatud põllul loovalt tegev võida olla, ja, teiseks paistavad lootused, sel teel armsa igapäevase leiva juure pääseda, praegu, õige kurvad, nii kaugele vähemalt kui minu pilgud ulatavad. — Esimest takistuse võiks vahest nii kõrvale saata, et ma ühe aasta veel Berlinis või Helsingis Soome keeli studeeriksin ja siis ise edasi töötaksin. Kuid praegu puudub mul raha niisuguseks studiumiks. Vahest on Peeterburis või Soomemaal (Peeterburis vahest Teaduste Akademia juures) võimalusi niisuguseks studiumiks raha saada? Meie armsal liivlaste ja eestlaste maal ei voola mingisugusest allikast raha selleks otstarbeks. Kui Teie vana sõber ja suguvend, midagi teate ja mulle soovitada võite, paneksin ma seda tänuga tähele. Teist takistust ei oska ma muidugi, esialgul vähemalt, üleüldse kõrvale saata. Teate Teie vahest elukutseid nimetada, kus Soome keeleteadlasena ja uurijana teenistust ja kindlustud äraelamise võimalust võib leida. Oleks ometi Tartus üks dotsentuur Soome keelte jaoks üleüldiselt ja Eesti keele jaoks iseäraldi! Kui hea meelega püüaksin ma niisugust dotsentuuri, ja kui edurikkalt võiks just siin, rahva keskel ja maal, Eesti keele kasuks praktiliselt ja teoreetiliselt tööd teha! Mina olen niisugust õpetooli ühe ülikooli juures, mis eestlaste keskel asub, valusalt puudu leidnud olevat. Peaksite Teie mõnda sellesarnast elukutset teadma, siis palun mulle sõbralikult teatada. — Ei lähe mulle korda, Soome-Eesti põllul elukutset leida, siis pean mina vana-klassika keeleteadlaseks ja gümnasiumi kooliõpetajaks hakkama. Muidugi ei või ma ega jätta ka seal oma rahvast ja seda, mis temasse puutub, maha, kuid suurem osa aega läheks ometi kooliõpetaja kutse peale. Kui mulle mõni tee avaneb, siis tahan ma iga hinna eest parema meelega, Hellase ja Rooma asemel, Kalevalasse ja Biarmiasse rännata. — Kirjutage mulle järgmisel korral, mis Teie minu nõust arvate. — Kui minu südamesoov end teoks ei lase teha, siis palun

ma Teid mulle lahkesti vabadest kooliõpetaja kohtadest Peeterburis (Saksa koolides), mis Teil teada, mulle teatada. Akadeemikustele Wiedemannile ja Schiefnerile, nii samuti Kreutzwaldile Võrusse, olen ma ka kirjutanud ja neile oma plaani ette pannud. Saab näha, mis nad mulle vastavad. — Jakobson on, tänu Jumalale, jälle terve. Lugemiseramaat on kuni 6. poognani trükitud.

Südameliku tervitusega

Teie H u r t.

Kirjandusline ülevaade.

E i s e n, M. J., **Eestlaste sugu**. Eesti Kirjanduse Seltsi Rahvakirjanduse-toimekonna väljaanne. Rahvakirjandus 3. Tartus 1911. Trükitud „Põstimehe“ trükikojas. 235 lhk. 29 pildiga. Soome-Ugri rahvaste elukohtade kaardiga. Hind 1 rubla 40 kop.

Ethnografia ehk rahvasteteadus, mis elutruult ja eelarvamisteta üksikuid rahvaid nende iseviisis kirjeldab ja sel viisil viimaks terve inimesesoo ustavaks pildiks kivikesi korjab, on Eesti kirjanduses senni peaaegu tundmata teaduseharu. Natuke varemast ajast võime nimetada Dr. O. Kallase „Lutsi Maarahvast“ (1894) ja „Kraasna Maarahvast“ (1903). Need panid meie ethnografiale õieti aluspalgid. Nende peale on aga vähe ehitatud. Peale J. Hurti, Usstawi ja W. Bucki setukeste kodu kirjelduste ei ole suurt midagi enam ilmunud. Seda suurema rõõmuga tervitame nüüd M. J. Eiseni „Eestlaste sugu“, olgugi, et ta mitte ses mõttes algupärane töö ei ole, nagu eelkäivad, mis ainult seda pakuvad, mis kirjutajad oma silmaga on näinud, oma kõrvaga kuulnud ja oma käega on korjanud. „Eestlaste sugu“ on peaaesjalikult teiste, enamaste soomlaste, uurimistest kokku liidetud või õigemini: teiste uurimiste rahvalik ümberjutustamine ja suupäraseks tegemine. Oma nägemist mööda tunneb kirjanik siiski mitut sugurahvast ja punub oma mälestusi vööraste teadusemeeste harutuste vahele

M. J. Eisen on raamatu plaani ja peaallika prof. Julius Krohni kirjatööst „Suomen suku“ leidnud, mis esmalt 1887 Rahvavalgustuse Seltsi kirjastusel ilmus. Pärast eelküsimumste seletuste sugukeeltest, sugurahvastest ja laensõnadest pakub kirjanik lühikese ajaloolise ülevaate Soome-Ugri rahvaste vanemast põlvest, nende rändamisest praegustele elukohtadele ja nende haridusejärjest Läänemere ääre tulemise ajal. Järgnevad endise Ühis-Soome suguvöösade eelkäigud, kelle keskel kirjanik ise lühemat või kauemat aega tähele panres on viibinud. Iseäranis laialt kuuleme laplaste elukohtadest, arvust ja keelest, ristiusust, paganusest ja nõidusest, iseloomust, riidetest, kauplemisest, ehitustest, rahvaluulest ja kommetest. Kaugemad sugulased: Permi rahvad, Volga soomlased ja Ugri suguharud, peavad mõne leheküljega leppima. Tagasivaade katsub

lõpuotsust teha Soome-Ugri rahvaste mineviku kohta ja kahtleb, kas nei kõigil tulevikku on. Lisa toob keeleprooviks Meie Isa palve 6 keeles; pildid kujutavad iseloomulisi nähtusi Eesti rahva elust; kaart, mis Soome teaduseraamatu „Oma Maa“ kaardi järele valmistatud, seab Soome-Ugri rahvaste elukohad silma ette. Jutustamise-viis on ladus ja sorav, keel lihtne ja kerge, nii et raamatut kodus ja koolis mõnuga võib lugeda. Juba aine kannab hoolt, et lugemine hubaseks jääb, sest, kes ei tahaks „sugulaste“ käekäigust heameelega ja osa võttes kuulda? Meeli ülendav ju see käekäik ei ole. Ta kuulutab jõuetusest, nõtrusest, allajäämisest, kadumisest. Vanadest asukohtadest Urali ja Läänemere vahel on riismed aga järele jäänud ja ühendus ida ja lääne vahel lõhutud. Tugevam, arvukam Slaavi sugu on peale tunginud, paremad maakohad oma kätte võtnud ja päriselanikud kas „päramaadesse“ (võrdle Permi ja Bjarma!) rõhunud või nende vahele asudes neid enese külge sulatanud. Põhja jäälagedikkudel on ostjakid ja vogulid väljasuremisel; Permi ja Wolga soomlaste eluase on sarjataoliseks muutunud (ühemiljoniline Mordwa rahvas asub 9 kubermangus!); ungarlased on suure Germani ja Slaavi tõu vahele kiilunud; soomlasi ja eestlasi ähvardab hädaoht ühel ajal idast ja läänest korraga. Sisemise tugevenemise märkisid leiame ainult Ungarist ja Soomest, raasukese Eestist. Ja see on väikeste rahvaste eluküsimuses peaasi. Mitte enam välised põhjused: sõjad, taudid, näljahädad ei hävita neid maa pealt. Need ei mõju uuemal ajal kuskil enam rüüstavalt. Elukardetavaks tõuseb ümberrahvustamine hariduse teejuhil. Ei jõua väikerahvad oma haridust luua, iseloomuliselt välja areneda, siis ootab neid surm suurte kultuurarahvaste süles. Peaks M. J. Eiseni raamat meil sellepolest aitama silmi avada, siis ei täiendaks ta mitte ainult meie teadmisi oma rahva ja sugurahvaste minevikust, vaid ta võidaks raske aktuaalse tähenduse ja saaks tagasihutajaks heitlemises iseolemise ja elamise pärast. Sest meelegeitlikkude ajalooliste nähtuste kiuste ei ole meie rahval veel mitte himu surra. Viimasel poolaastasajal on kuivaks peetud tüve värsked okse ajanud — ja mitme oksa küljes ripub vilja —, nõnda et pakilised surmakella helistajad küll ammu enne mätta alla sammalt lähevad kasvatama, kui surnuks helistatud Eesti rahvas. Aga tõsiseks, väga tõsiseks jääb meie seisukord ometi.

W. Reiman.

Kreutzwaldi ja Koidula kirjawahetus II. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. 313 lhk. Hind 2 rbl.

Seega on nüüd pikk kirjawahetus, mis meie kahe tähtsama luuletaja vahel umbes viis aastat vältanud, kokku sada kirja, meil tervelt käes ja nüüd võib nende lugemine ja harutamine algada. Kainet, proosalist pealkirja, mis selle raamatule antud, võib vahest väliselt, vormilisest küljest õigeks mõista, sisuliselt käib raamat ilukirjanduse hulka, sest et ta lugemine kunstimõnu valmistab. Ei ole meil siin igapäiste, äriliste sõnumete

saatmisega ja saamisega ega kuiva sündmuste-kroonikaga tegemist. Psühholoogiliselt vaadates seisab meie ees sõnumikkude näol kirjutatud romaan, mis seda algupärasem ja huvitavam on, et romaani tegelased ta ise läbi elanud ja üles tähendanud. See on tükike kahe kõrgevaimulise luuletaja sisemist elulugu, milles rauk mõttetark ja õitsevas eas seisav laulikneiu ise ära jutustavad, kuidas nad teineteist vastastikku austanud ja — platooniliselt armastanud on. Ja nagu romaan kunagi, annab nende Kirjavahetus enam - vähem selge pildi selleaegsest Eesti kultuurast, tegelastest ja oludest. Isegi toredad koha- ja looduse-kirjeldused ei puudu.

Kirjavahetusest enesest kuuleme, et „kurjad keeled“ Kreutzwaldi ja Koidula vaherkorda valesti seletanud, ja isegi Koidula avaldas kartust, nagu kõneleks filosoferiv „Wõru taat“ temale armastusest peiu ja neiu vahel. Kreutzwald tõendab, kui asjata seesugune kartus on. Midagi intiimilist, romaanlikku on siiski nende kahe sõbra vahekorras, kes teineteist „taadiks“ ja „tütteks“ nimetavad. Esmalt kahe tundmata võõra vaenulik kokkupuutumine, torkamine ja nokkimine, siis lähem vaimline tutvustus, selle järele vastastik austuse ja armastuse avaldamine ja jumaldamine, edasi pisut meelitust, koketteerimist, siis salmikeste pühendus ja näo-piltide vahetus, lõpuks mõlemalt poolt lähemate omaste vaheleastumine ja nende eksiarvamiste tühjastegemine. On psüühilise armastuseloo kokkukiskuv sõlm nõnda lahti hargunud, siis järgneb soe ja kaua kestev hingeline läbikäimine, rõõmu ja kurbtuse jagamine, õrn hoolitsemine üksteise eest ja alaline kartus tuleviku pärast, et vaimline ühendus nende vahel võiks katkeda. Mida intiimilisemaks kahe sõbra vahekord läheb, seda rohkem hakkab kirjades Saksa keel valitsema, sest et see tarkade mõtete ja õrnade tunduste avaldamiseks paenduvam on ja mõlemil kergemini sõna kuuleb. Kirjavahetuse teine pool on peaaegu täiesti saksakeelseks muutunud, kuid lugejal pole sellest häda, sest Leetberg on kirjad õieti „vana viisi“ ümber pannud, nõnda et tõlkestgi selle aja vaim vastu lehvib.

Mille peal põhjeneb Kreutzwaldi ja Koidula sõprus ja armastus? Kõige pealt viisivad neid ühtepidavad vaimlised huvid kokku, nimelt kirjanduslikkude ja isamaaliste küsimuste harutamine. Ka on neil muidu palju ühisid kalduvusi. Mõlemad on selle aja kultuura-inimesed, kes moodsad vaated omandanud, mõlemad on suured Saksa kultuura austajad ja venelaste vastased. Kuid miks jäävad nad siis veel vaimlisesse ühendusesse, kui objektiivilised jutuvained otsa saavad? Siin oli hingelisi põhjusi. Kreutzwald tundis ennast vaimliselt üksi olevat „kui lind puu oksa peal, alati ühelt poolt teise, kord üles, kord alla vintsutatud.“ Kirjavahetus vaimurikka naesterahvaga, kes nagu tema isegi „kolm põlve oma kaas-aeglastest lauludega ette jõudnud“, sai talle ainukeseks puhkamiseks, mille varal ta oma päeva muret ja koormat kergitab. Koidula olevat ainukene, kes tema hingest täiesti aru saavat. „Andku Vanaisa, et üks kümnendik Teie sõnadest südame aetus võiks olla, ja ei mitte paljas suu

ja sulle tunnistus, siis tohiksin ükskord viimsel õhtul oma käed rinnale panna ses mõttes: üks süda on sind mõistnud!“ (I. 28). Veel enam, Kreutzwald tunnistab Koidula oma naisterahva ideaaliks. „Teie olete minu üle, kas nõiduse ehk muu sala väe läbi nii suurt võimust saanud, et mind kassipoea viisil ölekõrrega võite vedada, kuida Teie tahate, mis ükski imeks ei tohi panna, sest et vanadus meid teist korda lapseks teeb“. (I. 99). „Minu südame tundmused Teie vastu ei või kustuda, sest et neil igavene elu sees elab.“ „Senna pilguni, kus üks õnnelik juhtumine mind Teiega tutvustanud, ei olnud minul veel kedagi „Ideali“ olnud, keda ma ülemaks oleks võinud pidada kui harilikuks naisterahvaks. Teiega on hoopis teisiti lugu — Teie võite kui „Ideal“ mulle alati armas ja palvetuse väärt olla, ometi seisate minu mõttes palju kõrgemal, kui et mul ial (ka kui võimalik oleks aastate koormat peasta!) julgust saaks olema Teid abielu ehk armastuse paeltesse püüda kinnitada.“ (I. 281.) Nõnda seletab Kreutzwald oma vahekorda Koidula vastu ja näitab, kuidas tema sõnu tuleb mõista.

Koidula meeste-ideal seisis ka nii kõrgel, et senistest tuttavatest sellele keegi ligidale ei olnud jõudnud, ta on meesterahva vastu otse vaenulik olnud. „Mitte teravat vaimu ainult, mitte ainult teadmisi ei pea minu mehe-idealil olema, mina nõuan karakterit, kindlaid elu põhjusemõtteid, mis ennast ühestki elutormist kõigutada ei lase, sisemisi pidemeid, et ta head valib hea pärast ja tema teod ausad on aususe pärast, keda ainelised ja omakasu põhjused ialgi üht vale sõna rääkima ehk midagi tegema ei jõua sundida, mis tema parema tundmise vastu käib.“ (I. 267). Koidula arvab, et niisugusid karakterid olemas on, ehk küll tema nõudmisi liig kõrgeks peetakse. Kreutzwaldi enese vastu tunneb ta piirita aukartust. „Eluaeg ma kellegile andeks ei anna, olgu ta targem kui inimene, kes tähekest julgeb Teie töö kallal solkima minna“ (I. 209). See aukartus sünnitab armastust ja jumaldamist. „Minu Wirulaulik! Kuida ma Teid taga igatsen! Ei jõua ma Teile seda salgama hakata, kui Teie mind ka kes teab kuidas sõitlema lähete. — See tundmus on kangem kui mina ja mu tahtmine! — Ma olen ennast harjunud Teie tütreks arvama, et ma — aga ei! Küllalt! Ma räägiksin enam, kui ma vastata jõuaks. Kannatage oma Lydiaga, kes mitte seda lõnga ei tohi korrutama hakata, kui kõik väike mõistuse varandus puhtaks metsa ei pea minema!“

Harilikult isa ja laps küll nõnda ei kõnele, isa- ja lapse-tundmustega ei saa neid ega teisi unistusi, mis kirjavahetuses tihti korduvad, mitte hästi seletada. Loomulikka isa- ja lapse-tundmuse neil ju olla ei võinud. Peame siin meeles, et meil luuletajatega tegemist on, pealegi romantiklastega, kes „siit maailmast pärit ei ole“, kes igapäistest oludest ja tõsisuse maailmast ära põgeneda ja aateriigi unistustes viibida armastavad. Ja iga uus kiri on nagu uus lennukitse oma ideaali poole, mis nii lähedal ja mis siiski nii kättesaamata.

Mis Kreutzwaldi mehiseks, imponeerivaks karakteriks tegi, oli kodanlik julgus ja otsekohesus igäühele seda suu sisse ütelda, mis ta mõtles ja töö arvas olevat. „Kellegile enam anda ehk teisiti rääkida, kuidas sisemine tundmus mind sunnib, ei ole mul ial võimalik, sest et iga valsrahaga võlatasumine mul meelt vastu käib.“ (I. 29). Selles võis ta mõne vastu otse väljakannatamatuks minna, kuid sõpruse püüdmiseks ja silmakirjaks ta ennast ei moonuta, vaid teda tuleb ühes vigadega sõbraks võtta ehk eemale tõugata. Koidula oli esimest valinud. Kreutzwaldi karakteri varjukülgedest paistab meile hea kraad kõrkust, millega ta teiste vähemate vaimude peale alla vaatab, ja äkiline meel iseäranis torkavalt silma. Ta on kerge kohut mõistma ja sapisid sõnu tarvitama, mispärast ta tihti teistele liiga teeb. Kirjavahetuses on raske Eesti tähtsamaid tegelasi leida, kes Kreutzwaldi poolt oleks torkamata jäänud. Sellepärast tuleb Kreutzwaldi otsusid kangeste kontroleerida, kas neil asjalist alust on ja kas nad — nagu ta ise ütleb — „suuremad ei ole kui silmapilkised arvamised asjade üle, mis mõne aja pärast hoopis teisiti võivad paista“.

M. Kampmann.

Mait Metsanurk: **Jumalalapsed**. Novelletid. J. & A. Paalmani trükk ja Joh. Lepa kirjastus Tallinnas. Hind 80 kop. 164 lhk.

„Jumalalapsed“ — nii on Mait Metsanurga viimase kogutöö nimi, milles tervelt 13 novelletti aset on leidnud. Midagi nagu lepitavat kuulutab pealkiri, südame härduse ukse pihta koputab nimi — „Jumalalapsed“. Kui vahel nooremate perekonna liigete seas üksteisele vastukäivaid arvamisi ümbruskonna tegelaste tööde ja talituste hindamise juures tekkima hakkas, siis arvas mu vanaema heaks ilmaasjata vaidlusi oma lepitava lõpuotsusega päevakorralt ära võtta: „Ju nad kõik ühed isama lapsed, ema südamele ühte viisi ikkagi armsad!“ Ja lepitav laupäeva-õhtu rahu tungis hinge, kes vanaema mõistis. Kuid — praegune põlv ei tunne seda kõigele leppivat meeleolu, kirglikult tunnistab ta ühe idee omaks ja kuulutab seda kui ainukest tõtt. Kaks iseäralist meeleolu äratas see pealkiri — „Jumalalapsed“ —: üks neist ilmus enne lugemist, raamatu esimesel leheküljel tuli mulle vanaema meele, — teine tõusis, kui enese läbi pigistasin raamatu viimsele leheküljele. Mineviku illusioni neist „Jumalalastest“, kellest vanaema kõneles, purustas oleviku fakt neist „... lastest, kellest Metsanurk räägib.“

Võib olla, tahtisgi Metsanurk meile neid kahvatuid, verevaesid näidata? Kuid miks viis ta meid siis naeru-kabineti kumerate ja õõnsate peeglite ette? Mispärast ei tohtinud meie siis salongi kristall-klaasi ees seista ja kujusid vaadelda, mida ta meile siis selja takka näidanud oleks, et meie ennast ja neid, või jälle neid ja ennast korraga vaadelda oleksime võinud, et vaadata, vaadelda ja näha, siis aga mõista ja tunda elusügavusi ja suursaladusi? Kui meie ilukirjandusest kõneleme, siis peab meil ometi teada olema, et iga tööd, mis kunsti-töö olla tahab,

ainult kunsti-möödupuuga arvustada saab. Läheme meie aga kasu, ometi midagi, meie oma või nõnda edasi seisukohalt välja, siis ei või meie juba enam ilukirjandusest kõneleda, nagu küll ehk kõneldakse. Kuid — ja siin tahaks Tuglasele ja Oksale vastu vaielda ühe neile mõlemile ühtlase ütluse pärast: Kogemata ei tohi töös midagi olla — midagi ei või töös kogemata olla! Ei ole erapooletust — on ainult isiklik, ei ole parteilikkust — on ainult äratundmine.

Esimesena leidub kogus „Jumalakartlik“. „Sambla Räni on W. kihelkonnas (!) „tähtis“ lehma- ja lambavaras. Kuid hobust ta ei varasta ega hakkagi varastama. Nii suur varas ta ei ole.“ Kirjanik tahab meile pilti maalida varga hingevõitlusest südame tunnistuse ja varguse himu vahel. Asjata püüab kirjanik oma kangelasele Jumalalt andeksandmist välja pigistada, selle peale põhjendades, et vaesus inimest vargile ajab. Vahest ehk on meie viletsad majanduslikud olud süüdi? Ränis esineb meile varguse haige, kes oma südame tunnistuse nii kaugele on viinud, et ta varguse ka Jumala meeelpäraste tööde sekka arvab, millele õnnistust tohib ja tuleb paluda. „Juba lapse põlves oli ta südame tunnistuse häält kuulnud, aga juba siis oli ta varguse juures Jumalat palunud, et keegi ei näeks.“ Kirjanik nõiub kõiksugu võimalikud ja võimalumatud sündmused näitelavale, et varast hädast Jumala juure ajada, kuid ei suuda lugejas seda tundmust üles nõiduda, et mitte nõiutud väline häda varast Jumala juure ei aja, vaid midagi muud, see, mis meie varga hingeks kutsume.

Võib õige pika paralleli Metsanurga „Jumalakartliku“ ja J. Liivi „jumalakartlikkude“ Jaagu ja Reinu vahel tõmmata: kõike kolme ajab häda Jumala juure, kõigil seisab ainult Jumal keele peal, kõik töotavad end parandada, ohvrit tuua, kuid muidugi langevad nad kõik vanadesse rööbastesse tagasi, siis, kui hädaoht möödab, varastatakse edasi; kuid, kuna Liivi Reinu: „Jaak! Maa — kurat!“ nii iseloomulik otsekohene, täiesti Reinu omana kõlab ja sellepärast maalikunstniku vaimusilma ette teravate joontega pildi „Peipsi päält“ nõiub, tundub tuntud piiblisalm „Jumala heldusest“ nii lääge Metsanurga Räni tänupalves, sest et ta Räni suhu pistetud on. Aine sel kujul on huvituseta, hõõrutud, kuna seda ainet ometi küllalt huvitavaks oleks võidud teha; terve sündmustik paisab juba alguses ette kavatsetud. Võtame mõlemate, Liivi ja Metsanurga skizzide lõpueffektid, siis tundub, kuidas haledus inimeste nõrkuste vastu, nagu seda Jaagu ja Reinu juures leiame, südamest kinni haarab, — selle vastu aga äratav vagatsev (!) Räni põlgamist enese vastu meis üles. Liiv sunnib meid oma pea-effektlause juures muigama, jääb „ise aga kurvameelselt tõsiseks“. Metsanurk aga hakkab ise oma kangelase üle lõpulauses naerma — ja meie jääme kurvameelselt tõsiseks. Muidugi tähendab siin palju, et Liiv siis kirjutab, kuna M. aga nüüd kirjutab.

Otse nagu „ära seletatud“ ilmuvad „Pühade rõõmus“ „Jumalakartliku“ vea d lugeja silma ette. Õieti öelda ei või me siin uuest ainst kõneleda, vaid esimese skizzi aine variatsioonist. Ühtlus on otse silmatorkav: need

samad jumalakartlikud, kes piibli sõnadega end trööstides oma musta äri ajavad, seal haiguse või ahnuse, siin ihnsuse pärast, sama viiruki-suits tõuseb ka „Pühade rõõmus“ Jumala poole, seal lehma eest, siin 3 rubla eest! Juba selle poolest seisab Räni Erilasest kõrgemal, et tal rohkem põhjust oli kiitust ja tänu anda. Mis aga nüüd selle õnnetu variatsiooni käsitamise kohta öelda tahaks, on see, et see kirjeldav karakteriseerimine otse tüüpiliseks näituseks sellest olla võib, kuidas niisugune harutamine, millel ei otsa ega äärt ei näi olevat, vilets abinõu isiku karakteriseerimiseks on, mis pika peale otse vastikuks võib minna. Sunnitakse vaatama, kuid ei näidata ja kiidetakse õnsaks neid, kes pimedast peast usuvad.

Kõik tundub siin ülespuhutud, otsitud, vales psühholoogilisel ja loogilisel alusel seisvat. Need vead, mis esimese töö juures haavavad olid, saavad siin otse äritavaks. Kirjanik tahab vaatlejate üle kihvtiselt naerda, kuid ta naer kõlab õudselt „kodumaa põuaste põldude keskel.“ Paiguti paistab nagu oleks kirjanik kaua piiblit lugenud, et kohast piibli salmi Erilasele suhu pista, kuid piibel on oma meeoleolu otsija peale järele jätnud ja seesuguse omapärase meeoleolu all on terve 20 lhk. kirjutatud. Niisugune banaalne nali on oma mõju poolest otse kahjulik. Ja siis veel niisugused laused, kus Erilase naine oma mehele „selle vastu argumendi (sic!) ette toob“, või kus niisuguse kongi „koridorist“ (!) kõneldakse, või jälle kus „üürnikkude naised faktisid (sic!) ilmakurjusest juure lisavad!“

„Pühade rõõm“ on oma sisu, veel rohkem aga oma vormi poolest üks kõige nõrgematest terves kogus. „Pühade rõõm“ võib lugeja pühade rõõmu täiesti ära rikkuda!

Nagu ütlesin, on teine töö esimese variation, ainult selle vahega, et teises need „tõu-tundemärgid“, valiku teel väga välja on arenenud. Mõlemis aga tahab meile kirjanik kuristikku näidata, mis vagaduse kattega pealt kinni kaetud, kuid siin puudub see kunstlik valgustus, mis kuni põhjani kuristiku seinu valgustab, et meie seda sügavust näha ja tunda võiksime. Kirjanik tahab realist olla, kuid kuulda on, kuidas ta naerab, naerab oma novellettide tegelaste üle. See sama naer kõlab ka kolmandas töös, kuid see ei ole nii vali, et ta ema kõrvu kostaks, kes oma poega armastab. „Poeg“, kes nüüd juba ülikoolis käib, tuleb viimaks ometi kord koju ema vaatama. Kaunid on ema ettekujutused omast pojast, hella armastusega valmistab ta oma ainsale süüa ja kergitab sullepatju tagakambris, kus pehme voodi poja jaoks seatud. Kuid puutumata leiab ema hommikul voodi olevat: noorherrast poeg saatis juba esimese öö kuuris karjatüdrukku juures mööda. Nagu väljakannatamata dissonants rikub see juhtumine ema ettekujutuste igakülgse kokkukõla. „Aga et sa Jumala pärast sellest asjast kellegile ei räägi!“ manitseb ta tüdrukut. See ettekujutuste ootamata kokkulangemine on aga selle võrra oodatavalt ettekavatsetud, et ta omal kättejõudmisel meid mitte ei liiguta, vaid muigama paneb — kuid siiski kaastundmusega lihtsa

lapsiku ema üle. Kuid otse haavav on pilt, kus kirjanik meile ema näitab, kes armastusest oma poja vastu täidetud, üle õue kuuri juures õrgib (!). Selgesti paistab see silma, et Metsanurk siis vähem haavav on, kui ta dialoogi tarvitab; kuid nii pea kui ta seletama, kirjeldama, harutama hakkab, kaob tal nagu kindel põhi alt ära ja ta tegelased langevad liialduse sohu ja ebaloomulikkuse rabasse. Et „Poeg“ jutukeses rohkem dialoogi on tarvitatud, siis on see tervelt enam vähem loomulisem, vähem haavavam! Töö on keskmise väärtusega kogus.

Järgmises töös: „Maajagamine“ on aga vorm peaosa oma kätte võtnud — kuid aine on siin tagumisele plaanile lükatud. Siin laseb kirjanik tegelasi ise rääkida, ise teha; meie tunneme kuidas kirjanik neid tegelasi on valinud, nende sõnad on ta nende eneste hoole jätnud. Meid võivad ehk need inimesed pahandada ja meie ilutundmist omade ülbete sõnadega haavata. Kuid meie kunstimeel, mis täielist kokkukõla aine ja käsituse, sisu ja vormi vahel nõuab, ja seda kõike ilutundetaeva helesinise võlvi all — see meel ei saa kõige vähemalt mitte nii valusasti haavatud, kui ta seda esimestes töödes küllalt tunda sai. Oma vormi ja (popsimehe) elu realiteedi edasiandmise poolest võib seda tööd teiseks terves kogus lugeda. Kuid liiga selgesti paistavad ka selle töö juures realismuse varjuküljed silma.

Iseäranis selle töö juures tundub (ja seda tõesti nii mitmes, mitmes kohas), nagu oleks pidanud see kogu aastal 1906 ilmuma. Kahtlemata on paljud ained nende aastate mulje all sündinud või leitud.

Järgneb „Kuuvalgel“. Üks varas, kes õnnetuma armastuse pärast ausale eluviisile selga pööris (nii pean ma aru saama, sest öeldud on, et ta selle kaotas, kes teda õigel teel oleks võinud hoida!), unistab „Kuuvalgel“ linna ääres heinamaal omast esimesest armastusest, töötab oma elu parandada, aga kui teised 2 varast teda ligi kutsuvad, ohkab ta ainult sügavasti ja läheb ligi. Imar on see romantiline element selles „Kuuvalges“. Isegi kirjaniku nähtav soe osavõtmine sellest „õnnetu varga“ hingeelust ei suuda meid kaugeltgi sellele osavõtmisele äratada, mida kirjanik ehk ise läbi elas.

Meie jääme külmaks, nagu „Kuuvalgel“ kunagi. Ehk seesugune romantism küll nii mõru ei ole kui ebaloomulikkus, kuid seda lüügem on ta: nagu muskati lõhn tungib ta meie peaju sügavamatesse urkadesse ja äritab. Või on see Gorki vaim, kes seal „Kuuvalgel“ ümber hõljub. Vene kirjanduse mõju kirjaniku peale võib selles kogus nii mitmel puhul tähele panna.

„Kiva kaalumas“ — on terve kogu hülge nummer, kõige parem töö novellettide seerias. Siin on juba aine huvitav ja uus, vorm vastab juba teatud mõõdul sisu nõudmisi, või parem öeldud — sisu ja vorm harmoneerivad ennast duri septimen-akkordis: vägisi tuleb tundmus, et ta, see akkord, küll teatud kokkukõla, koguni magusagi sünnitab, kuid ta on ikkagi ainult ettevalmistus teisele akkordile.

Isegi dramaatiline element ei puudu tootel. Kui Metsanurga kui realisti vead selle töö juurest maha arvata — siis võiksime juba kunsti-tootest kõneleda. Üsna kahju, et Metsanurk keele poolest sihikindel realist on: sest ainest oleks võinud midagi saada, — kuid nüüd jääb ta nagu Tuhkatrulliks: ilus tütarlaps küll, kuid viletsate hilpudega kaetud. Selle tööga on kirjanik elunähtused maalt ja lihtsamatest ringkondadest jumalaga jätnud ja pöörab oma tähelepanemise kodanikkude ringkonna poole.

„Pühade lõpp“ tahab võitlust kohuse ja tundmuse vahel kujutada. Selle otstarbega kisub kirjanik noore tohtri linna tantsusaalist välja ja lasseb ta maale sõita sureva ema voodi juure.

Töös lasseb kirjanik tegelast ennast kõneleda. Tööd võib üleüldse keskmiseks nimetada — kui meid aga rohkem uskuma panna suudetaks!

„Lacnamas“ on üks lahjematest: aine ammu juba purdud ja huvituseeta. Kordaläinuks võib töös ainult kaupmehe tüüpust nimetada; nimelt on mõned jooned kaunis hästi nähtud, kuid peategelane Arndt (üliõpilane) on küps karrikatuur. Arndt on nimelt arg, vilumata seltskondlikus ülesastumises. Niisamasugune tomp on ka seminarist Haavik „Pidul“.

Mõlemad ained on ainult nii palju huvitavad, et nad näidata tahavad, kui halb inimestel enestel on, kui mitte võimalik ei ole end seltskondlikus ülesastumises harjutada. Kuna kirjanik Arndti saatusest nähtavasti veel osa võtab, langeb aga Haavik nagu pilkamise märgilauaks, mida minu arvates teha ei tuleks. Neis kahes töös on aga Metsanurk jälle dialoogist lahkunud — rohkem kirjeldamise ja karakteriseerimise poole — ja juba korduvad jälle ülemaal pool harutatud nõrgad küljed.

Õpetaja herra unenägu on „Matsil unes...“ variation. Alguses on ta koguni läila. Kui ometi niisugused unenäod kord juba muinasjuttudeks saaksid.

„Varane kevade“ on vist pahatahtlikult kellegi nais-romantikuse poolt teiste sekka segatud?

Terve töö õhkub suuruse haigusest, idealistest üliõpilastest, nendest vaimustatud (sissevõetud!) neidudest, suurtest ülesannetest, õppimisest, Ibsenitest, vaimlistest ärkamistest, mõtlemistest, unistustest — ja kui nad mäele jõudsid, siis k ä r i s e s i v a d n o o d a d saagi rohkuse pärast!

Tüütuseni läila on terve see aine ja selle käsituse viis! Välja tuleks opereerida see romantismuse vihma käes vettinud õis, mis oma värvi ja lõhna kaotanud ja mis väärt ei ole, et ta üles võetaks — siis jääks meile Metsanurk kui puhastverd küla-realist oma heade ja halbade külgedega järele, terve kogu saaks nagu ühtlasema laadi, nüüd aga kõlab „Varane kevade“ kui valetoon teiste hulgas. Mängitagugi lõõtsapilli peal, kuid pill olgu hääles! „Kunstnik“ on teine niisugune töö terves kogus, kus kirjanik kangelast ennast kõneleda lasseb, õigem öeldud, — kirjutada lasseb, sest töö on kiri sõbrale. Muinasjutt, mis „kunstniku“ kirjas sõbrale leidub, peab viimasele selgeks tegema, mispärast noormees,

kes „lainete laulu kuulas ja metsas sinise taeva poole vahtides unistas“, omad „lainete laulud“ ja „laanete laulud“ maha pidi jätma ja vanakese käest turu peal uusi lugusid õppima, mis toorestele hulkadele meeldis. Nende lugude ettemängimisega turu peal ja joogi kohtades kaitsevad noormees vanakesega, kes ka nii sama „laulud lainetest“ ära pida nud unustama, endid pealekippuva vaenlase — n ä l j a — vastu. Nälg (viletsad, majanduslikud olud!) sundida neid teiste lõbuks neid lugusid laulma, mis neile endile põhjatu vastikud olla! Selles töös leidub juba suur idee, mis vaidluseks mitmeti põhjust võiks anda. Töö on allegooriline — ainuke terves kogus oma idee läbiviimise viisi poolest. Kirjanduse ajaloolased ei peaks sellest tööst mitte mööda minema, sest selles leidub palju, mis meie kirjanduse praegust seisukorda valgustada aitab. Ja kes siis mõista tahab — see mõistku ise! Meele jäi lause sest tööst: „Kuna sa meile jälle värskaid kalu tood?“ Küsida tahaks seda nii mõnegi kalamehe käest. Viimane töö „Päikese kiir“ jutustab köögitudruku Lonni ainsamast õnnelikust päevast tema hallis elus, nimelt ühest pühapäevast, mis ühe pörselliga rohelises metsas mööda saadeti. Töö on nähtavasti „Знаніе“ kogude ja Vene uuema kirjanduse lugemise vili — kuid siiski veel mitte nii nilbe, nagu „Широшники“ väljaannete palad. Aine, pea läbi hõõrutud, tüütuseni ära mäletud, on pornograafia salvedest laenatud, kuid Eesti rahva kandmise võime järel parajaks lahjaks tehtud.

Ja see oli kõik! Nüüd aga paar sõna kirjaniku keele ja stiili kohta. Keele voolavuse kohta ei või Metsanurgale palju ette heita, see on ladus nagu meie küla-keel alati. Muusikaalist, rütmilist, kujurikast keelt ju nõuda ei tulegi! Oma keelelise kerguse poolest võib ta kohati teistele noorematele otse eeskujuks olla. Kuid labane, liiga labane on see keel, sagedasti haavav labane, banaalne. Kui aine niisugust keelt nõuab, siis oleks õigem niisugune aine kõlbamatumaks tunnistada ja kõrvale heita. Neist labasustest ei läbe kõneleda. Õigekirjutuses võiks rohkem järjekindlust (kord „ste“, kord „sti“, — kord ää-, kord äe, korp -õõ, siis aga -õe, kord -ea, siis aga -ää j. m. s.) ja stiilis vähem ebatasasusi, veel vähem aga labasusi — siis võiks Metsanurga keelt oma kerguse ladususe poolest realistidele soovitadaagi. Ruum ei luba enam seda korda keelega lähemalt tegemist teha. Oma silm on kuningas. Mis aga nüüd lõpuks Metsanurga „Jumalalaste“ kohta öelda? Kes siiski oma kunstimeelele (kui meil „sellest“ juttu võib olla) rahustust otsib, see otsib ta seda „Jumalalaste“ juurest asjata, isegi ideede küttidel ei maksa sinna laande otsima minna. Kuid kes meie küla-elu nii tahab näha, kuidas ta mõnikord on ja kuidas teda mõnikord näidatakse, — see võib seda julgesti teha: kogu ei ole mitte üks neist kõigenõrgematest E e s t i s, ja kohati leidub ju häidgi pilta ja korda läinud kohti. Kuid mis minu arvates kõige tähtsam: ta annab meie küla-realistide ja iseäranis Metsanurga võimisest kõige parema tunnistuse, sest ei usu, et ka tulevikus end palju parandada suudetakse! Ümbruskond, vool, värvid ja raa-

mid — ja kunstnik määravad pildi sisu ära. Metsanurga „Jumalalapsed“ on kui ema vitsad, mis siis küll valusad, kuid mälestustes koguni armsadgi võivad olla — sest nendega ühineb ka mineviku armsad mälestused kaugest kallist lapsepõlve ajast.

Karl Laas.

Uued raamatud 1910.

348. Tõnisson. ABD raamat. Tallinnas 1910. 15-nes tr. A. Laurmanni tr. 16° (12×19). 40 lk. Piltidega. H. 10 kop. R. 4 l. 20000 eks.
349. Zeller, Chr. Heinrich, Väikeste laste kasvatamine. Lühike juhatus laste vanematele, kasvatajatele ja hoidjatele. Üp. J. Mädasson. Tallinnas, 1910. Felsbergi ja Tetermanni tr. 16° (12×17). 62+1 lk. H. 15 kop. R. 4 l. 3000 eks.
350. Zola, Emile, Sõkaewajad. Eesti keelde L. B. 15. anne. Tallinnas, 1910. W. Ehrenpreisi tr. 8° (15×22) 447—482 lk. H. 12 k. R. 4 l. 1600 eks.
351. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 38—43 anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 1169—1360 lk. H. 10 k. R. 11 l. 2000 eks.
352. Eesti karskuseseltside IX. kongressi kõnede juhtmõtted. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (13×19). 16 lk. R. 1 l. 400 eks.
353. Eesti karskuseseltside ja Karskuse seltside kesктоimekonna 1909. aasta aruanded. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (13×19). 24 lk. R. 2 l. 700 eks.
354. Eesti Põllumeeste Seltsi näituse nimekirja „Lisa“. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (12×17). 16 lk. R. 1 l. 2000 eks.
355. Eesti põllutöö ja tööstuse näituse nimekiri. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (12×17). 160 lk. R. 6 l. 2000 eks.
356. Jung, J. Muinasaja teadus eestlaste maalt. III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt. Tallinnas, 1910. A. Buschi kirjastus. „Postimehe“ tr. 8° (15×22). XXI×239 lk. H. 1 r. 25 kop. R. 22 l. 1000 eks.
357. Kiir. Kalender 1911 aasta jaoks. Tartus, 1910. J. Reewitsi kirjastus. Zirki tr. 8° (14×20). 160 lk. H. 10 k. R. 9 l. 25000 eks.
358. Paide Põllumeeste Seltsi põhjuskiri. Paides, 1910, Seidelbergi tr. 16° (11×16). 18 lk. R. 1 l. 300 eks.
359. Põllutöomasinate ja riistade tarvitamise ühlsuse põhjuskiri. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (11×17). 16 lk. R. 1 l. 1000 eks.
360. Reiman, W., Kas meie häwineme? Tartus, 1910. Eesti karskuse seltside kesктоimekonna kirjastus. „Postimehe“ tr. 4° (24×33). R. 1 l. 500 eks.
361. Stoklarreri, O. Abiwaimud. Naljämäng ühes waatuses. Eestist. A. Rennit. Wiljandis, 1910. Leokese kirjastus. Renniti tr. 16° (11×17). 48 lk. H. 30 kop. R. 2 l. 1000 eks.
362. Ülewaade Leebiku mõisa maaparandamise töödest. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 8° (14×26). 4 lk. R. 1 l. 1000 eks.
363. Gallit, Aug., Kui päike läheb looja. Pärnus, 1910. A. Reimanni tr. 16° (12×18) 198 lk. R. 14 l. 2500 eks.
364. Giuseppe Garibaldi. Kuulus Italia rahwuskangelane. 44—46 anne. Tartus 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirki tr. 8° (14×21). 1361—1456 lk. H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.

365. Kalaasjanduse näitus. Keiserliku Wene Kalakasvatuse ja Kalapüügi Seltsi Liiwimaa osakond. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 8° (13×21). 4 lk. R. 1 l. 1000 eks.
366. Keeni põllutöö-masinate ja riistade tarvitamise ühisuse põhjuskiri. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (11×18). 16 lk. R. 11. 1000 eks.
367. Kianto, Ilmari. Punane joon. Eest. Eduard Wirgo. Tartus, 1910. „Postimehe“ trükk ja kirjastus. 16° (13×19). 16° (13×19). 162 lk. H. 50 k. R. 14 l. 800 eks.
368. Maadeteaduse sõnad. Tartus, 1910. Eesti Kirj. Seltsi kirjastus. „Postimehe“ tr. 8° (14×22). 38 lk. R. 3 l. 160 eks.
369. Põllu- ja käsitöö näituse nimekiri. 4., 5. ja 6. septembril 1910 a. Wiljandi Eesti Põllumeeste Selts. Wiljandis, 1910. A. Renniti tr. 16° (12×17). 120 lk. R. 7 l. 700 eks.
370. Schumann, Robert, Paradiis ja Peri. Oratorium soolo-häälele, koorile ja orkestrile. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16° (13×19). 16 lk. R. 2 l. 600 eks.
371. Waabel, J. Põllumehe Inwentari-raamat. Juhatus põllumeestele, kes oma majapidamisega hakatust tahawad teha. Tartus, 1910. K. Sööti tr. 8° (19×25). 16 lk. R. 5 l. 1500 eks.
372. Peterburi Eesti Kooli Selts 1885—1910. S. Peterburis 1910. Wat-sari tr. 8° (15×21) 76 lk. Piltidega. R. 8 l. 1000 eks.
373. Seadus ja kohus. Peterburis 1910. Meksi tr. 8° (16×23). 168 lk. H. 1 rub. R. 16 l. 460 eks.
574. Abt, Franz. Punamütsike. Kogu ilulugemistega ühendatud laste koori ja soolo laulusid kahele soprano ja ühele alto häälele klaveri kaasmänguga. Ü. p. T. Riomar. Peterburis, 1910. Trenke ja Füsno tr. 16° (14×18). 20 lk. R. 1 l. 500 eks.
375. Balti Eesti põllutööstuslistes asutustes teenijate wastastikku abiandmise Selts Tartus. Põhjuskiri. Tartus, 1910. K. Sööti tr. 16° (11×18). 8 lk. R. 1 l. 500 eks.
376. Björnsterne-Björnson. Leonarda. Eestist. L. Grossschmidt. Tartus, 1910. Hermanni tr. 16° (12×17). 72 lk. H. 35 kop. R. 4 l. 750 eks.
377. Eesti Üliõpplaste Seltsi Album VIII. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 8° (15×22), 112 lk. Piltidega. H. 45 kop. R. 12 l. 3000 eks.
378. Eisen, M. J. Kalewipoja esi-isad. Tartus, 1910. Hermanni tr. 16° (12×17). 88 lk. H. 20 k. R. 6 l. 500 eks.
379. Ellerhein, T. Mai mõte ehk kes teab, kudas lood weel lähewad Tartus, 1910. Hermanni tr. 16° (11×17). 40 lk. H. 25 kop. R. 3 l. 750 eks.
380. Giuseppe Garibaldi, kuulus Italia rahwuskangelane. 47—51 anne. Tartus, 1910. K. Jaiki kirjastus. Zirkli tr. 8° (14×21). H. 10 k. R. 2 l. 2000 eks.
381. Ibsen, Henrik. Metspart. Wile waatusline näitemäng. Eestist. L. Grossschmidt. Tartus, 1910. Hermanni tr. 16° (12×17). 128 lk. R. 7 l. 750 eks.
382. Ibsen, Henrik. Metspart. Wile waatusline näitemäng. Eestist. L. Grossschmidt. Tartus, 1910. Hermanni tr. 16° (12×17). 128 lk. H. 50 kop. R. 7 l. 500 eks.
383. Kannataja Helena lugu. Eestist. L. Grossschmidt. Tartus, 1910. Hermanni tr. 16° (12×17). 48 lk. Piltidega. H. 15 kop. R. 3 l. 1000 eks.
384. Kunder, J. Kroonu onu. Tartus, 1910. Hermanni tr. 16° (12×17). 48 lk. H. 30 kop. R. 3 l. 750 eks.
385. Kurrik, Juhan. Kirikirja õpetus. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 8° (15×22). 92 lk. R. 15 l. 1000 eks.

386. Liiw, Juhan. Luuletused. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 8° (15×22). 108 lk. Piltidega. R. 25 l. 1000 eks.
387. Luud, K. Metsamajas. Richard Skworoneki j. Tartus, 1910. K. Sööti tr. ja kirjastus. 16° (13×19). 75 lk. H. 60 kop. R. 5 l. 1500 eks.
388. Miina Hermanni laulukoori kontserdi laulud II. anne. Tartus, 1910. Hermanni tr. 8° (14×21). 48 lk. H. 50 kop. R. 6 l. 3000 eks.
389. „Postimehe“ tähtraamat 1911. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. ja kirjastus. 16° (9×12). 96 lk. R. 3 l. 1500 eks.
390. Retau, C. Kuldne raamat abielu rahwale. Pärnus. A. Birkhani tr. ja kirjastus. 8° (14×22). 112 lk. Piltidega. H. 75 kop. R. 9 l. 1000 eks.
391. Schnitzler, Arthur. Kui surm waikib. Kiusatus. Novellid. Pärnus, 1910. J. Reimanni tr. 8° (12×19). 56 lk. R. 3 l. 3000 eks.
392. Uued õnnesoovid ja mälestuse salmid. Tartus, 1910. Zirki tr. 16° (12×18). 24 lk. R. 2 l. 3000 eks.
393. Wõnna Põllumeeste Seltsi tarwitajate ja toetajate Ühisuse põhjuskiri. Tartus, 1910. K. Sööti tr. 16° (11×18). 22 lk. R. 1 l. 600 eks.
394. Ansomardi, Sõja päiwilt. Tartus, 1910. K. Sööti tr. 16° (12×18). 135 lk. H. 55 k. R. 10 l. 2000 eks.
395. Aspe, E. Ennosaare Ain. Jutustus Eesti minewikust. Tartus, 1910. Hermanni tr. ja kirjastus. 8° (13×20). 148 lk. H. 50 kop. R. 11 l. 1500 eks.
396. Eesti Adress-Kalender 1911 aasta tarwis. Tallinnas, 1910. K. Rubini kirjastus. A. Laurmanni tr. 8° (14×20). 117+11 lk. H. 15 kop. R. 7 l. 2000 eks.
397. Eesti tarviline Tähtraamat adressidega 1911. aasta tarwis. Tallinnas, 1910. K. Rubini kirjastus. A. Laurmanni tr. 8° (14×20). 117+11 lk. H. 15 k. R. 7 l. 2000 eks.
398. Elwa priitahtliku Tuletõrjajate Seltsi põhjuskiri Tartus, 1910. K. Sööti tr. 16° (11×18) 20 lk. R. 1 l. 150 eks.
399. Feldmann, J. Mihkli kiriku ajalugu. Pärnus, 1910. J. Reimanni tr. 8° (12×20). 24 lk. Piltidega. R. 2 l. 1500 eks.
400. Heinrich Anton Leichtweis, julge röövel ja salakütt ehk 13 aastat kaljukoopas. Anne 1—8. Tartus, 1910. Zirki tr. 8° (14+21). 1—240 lk. H. á 5 kop. R. 16 l. á 35000 eks.
401. Hermann, Dr. K. A. Eesti kannel I. Tartus, 1910. Hermanni tr. 8° (15×23). 84 lk. H. 70 k. R. 9 l. 1500 eks.
402. Heyermans, Hermann, Lootus õnnistuse pääle. Drama. Wiljandis 1910. Leokese kirjastus. A. Renniti tr. 16° (12×17). 132 lk. H. 65 k. R. 7 l. 1000 eks.
403. J. W. Jannseni kirjad. Neljas järg. Neljas anne. Tartus, 1910. Laakmanni tr. 16° (13×19). R. 5 l. 1000 eks.
404. Jannsen, Lydia. Ojamõlder ja tema minija. Tartus, 1910. Laakmanni tr. 8° (14×23). 52 lk. R. 5 l. 1000 eks.
405. Kalender 1911. Tartus, 1910. S. Kaplani ja Pressi kirjastus. Laakmanni tr. 16° (12×18). 34 lk. R. 2 l. 750 eks.
406. Kalender 1911. Tartus, 1910. E. Güntheri kirjastus. Laakmanni tr. 16° (12×18). 32 lk. R. 2 l. 3000 eks.
407. Kalender 1911. Tartus, 1910. Laakmanni tr. 16° (11×18). 44 lk. R. 2 l. 3000 eks.
408. Kalender 1911. Tartus, 1910. Waldenhofi kirjastus. Laakmanni tr. 16° (12×18). 34 lk. R. 2 l. 750 eks.
409. Kalender 1911. Wiljandis, 1910. A. Almanni kirjastus. A. Renniti tr. 8° (13—20). 42 lk. R. 2 l. 3000 eks.

410. Kalender 1911. Tartus, 1910. Reiwase kirjastus. Libliku tr. 16⁰ (11×15). 80 lk. R. 2 l. 10000 eks.
411. Kalender 1911. Tartus, 1910. A. Krameri kirjastus. Laakmanni tr. 16⁰ (11×18). 40 lk. R. 2 l. 5000 eks.
412. Kalender 1911. Tartus, 1910. J. Escholtzi kirjastus. Laakmanni tr. 16⁰ (12×18). 32 lk. R. 2 l. 2000 eks.
413. K a m p m a n n, M. Koduõpetus, kirjutamise, lugemise, usuõpetuse ja arvamise aabits. Tallinnas, 1910. „Reval. Ztgi“ trükk. 8⁰ (14×22). 138+2 lk. Piltidega. H. 30 kop. R. 11 l. 10000 eks.
414. K a m p m a n n, M. Kooli lugemise raamat. 1. jagu. Tallinnas, 1910. A. Buschi kirj. 4 tr. J. ja A. Paalmanni tr. 8⁰ (14×22). 380 lk. H. 60 k. R. 30 l. 43000 eks.
415. Kolmas Eesti Kunsti Näitus. Tartus, Tallinnas ja Pärnus 1910. Tartus, 1910. K. Sööti tr. 8⁰ (11×23). 30 lk. R. 4 l. 1500 eks.
416. Kooli-laste Tasku Kalender. Tartus, 1910. Zirki tr. 16⁰ (8×12). 36 lk. R. 2 l. 1500 eks.
417. K u h l b a r s, F r i e d r i c h, Jõulu-pähkled ja teised luuletused. Noorele ning wanale. Wiljandis, 1910. Leokese kirjastus. A. Tõllaseppa tr. 16⁰ (12×18). 54 lk. H. 25 k. R. 4 l. 3000 eks.
418. K u u s i k, T. Isand Kukerpalli naljakas reisilugu. 1) Kilplaste talus. 2) Mürakate maal. Luule jutt lastele. Hulga piltidega. Tallinnas, 1910. „Teaduse“ kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (15×23). 48 lk. H. 20 k. R. 6 l. 5000 eks.
419. S u b u r g, L a u r a. Eksiteelt peasnud. Tallinnas. A. Mickwitzi tr. 16⁰ (11×15). 78 lk. R. 3 l. 500 eks.
420. M õ t s l a n e, M a t s. Kraawitajad. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. ja kirjastus. 8⁰ (15×23). 168 lk. H. 60 k. R. 15 l. 800 eks.
421. Naesterahwa Riidelõikuse õpetus. Narwas, 1910. T. M. Franzdorfi tr. 8⁰ (15×23). 16 lk. R. 2 l. 400 eks.
422. P l o o m p u u, J. Tegelik sooharimine. Tallinnas, 1910. J. Ploompuu kirjastus. M Antje tr. 8⁰ (14×21) 23 lk. H. 10 k. R. 2 l. 4000 eks.
423. Pritside harjutused. Tartus, 1910. Laakmanni tr. 16⁰ (10×14). 6 lk. R. 1 l. 500 eks.
424. R a h w a p i i b e l. Paides, 1910. A. Seidelbergi tr. 16⁰ (11×17). 384 lk. R. 20 l. 3000 eks.
425. R e i m a n, W. Sakalamaa ja Sakala rahvas. Wiljandis 1910. Leokese kirjastus. Ringi tr. 16⁰ (13×19). 28 lk. R. 2 l. 1000 eks.
426. R u u t, K. Kooli laulude kogu juure. Wiljandis, 1910. Leokese kirjastus. Tõllaseppa tr. 16⁰ (12×19). 16 lk. R. 1 l. 700 eks.
427. S h a h e s p e a r e j. A. F. T o m b a c h - K a l j u v a l d, Daani prints Hamlet. Tartus, 1910. „Ühiselu“ kirjastus. Postimehe tr. 8⁰ (15×23). 152 lk. H. 1 r. 10 k. R. 14 l. 2000 eks.
428. S i l d, O. Katekismuse seletused. Tartus, 1910. K. Sööti tr. 16⁰ (13×19). 232 lk. H. 35 kop. R. 12 l. 2000 eks.
429. S k o w r o n n e k, R i c h a r d. Metsamajas, Näitemäng neljas järgus. Wiljandis, 1910. Leokese kirjastus. E. Ringi tr. 16⁰ (12×17). 02 lk. H. 60 k. R. 5 l. 1100 eks.
430. S õ g g e l, Elu lõimed. Wiljandis, 1910. A. Peeti tr. 8⁰ (17×22). 10 lk. H. 25 kop. R. 2 l. 1000 eks.
431. S o i t s h u g o w, S. J. Lendleht kolera haiguse üle. Tallinnas, 1910. „Reval. Beob.“ tr. 8⁰ (14×20). 8 lk. R. 1 l. 2000 eks.
432. T a l w i n e sõiduplaan. Tartus, 1910. „Postimehe“ tr. 16⁰ (9×13). 16 lk. H. 5 kop. R. 1 l. 1000 eks.
433. T o r i Põllumeeste Seltsi Põhjuskiri. Pärnus, 1910. J. Reimanni tr. 16⁰ (11×18). 16 lk. R. 1 l. 400 eks.

434. Tõstamaa Põllumeeste Seltsi Põhjuskiri. Pärnus, 1910. J. Reimanni tr. 16° (11×18). 16 lk. R. 1 l. 300 eks.
435. Wetter, J. Patt ihu vastu. Kui patu mustus ümberringi, siis puhastab sind ristivägi. T. Saar. Tallinnas, 1910. Allo kirjastus. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 16° (12×19). 40 lk. H. 12 k. R. 3 l. 6000 eks.
436. Weissenberg, A. Jõulupuu. Elupildike kahes waatuses. Wiljandis 1910. Leokese kirjastus. A. Renniti tr. 16° (11×17). 24 lk. H. 20 k. R. 2 l. 1000 eks.
437. Wilde, Eduard. Mahtra sõda. Tallinnas, 1910. H. Pihlaka kirjastus. 2. tr. M. Antje tr. 8° (14×20). 519 lk. R. 1 n. 5 l. 2000 eks.
438. Wöhrmann, Ed. L. Arm ja noorus elagu! Sündsad pühade õnnesoovid ja mälestuse salmid tähtpäewadeks. Tartus, 1910. Zirki tr. 16° (12×16). 96 lk. H. 25 kop. R. 5 l. 3000 eks.
439. Jürgens ja Tasak. Geografia õperaamat. I. jagu. Matematika ja füüsika geografia algõpetused. Wene maa geografia ühes meie kodumaa täieliku kirjeldusega. Tallinnas, 1910. 2-ne tr. A. Buschi kirjastus. J. ja A. Paalmani tr. 8° (14×23). 101 lk. H. 70 kop. R. 18 l. 5000 eks.
440. Keila W. P. S. Kaubatarwitajate Ühisuse põhjuskiri. 1910. M. Antje tr. 16° (12×17). 16 lk. R. 2 l. 500 eks.
441. Killud I. Kirjatööde kogu. Tallinnaas, 1910. M. Schifferi tr. 8 lk. (14×20). 122 lk. Piltidega. H. 20 kop. R. 7 l. 2000 eks.
442. Külwaja 1911. Rahwatähtraamat. Tallinnas, 1910. M. Schifferi tr. 8° (14×20). XXXVI+100+40 lk. H. 15 k. R. 11 l. 15000 eks.

Toimetusele saadetud raamatud.

- J. L. Jürgens ja K. Tasak. Geografia õperaamat, II. jagu. Europa kirjeldus. Piltidega ja kaartidega. 154 lk. Eestimaa Rahwahariduse Seltsi Kirjanduse-osakonna toim. nr. 5-b. Aug. Busch'i kirjast. M. Antje trükk, Tallinnas 1907.
- J. L. Jürgens ja K. Tasak. Geografia õperaamat. I. jagu. Piltidega ja kaartidega. Teine täiend. ja parand. trükk. 191 lk. H. 70 k. Eestimaa Rahwahariduse Seltsi Kirjanduse-osakonna toim. nr. 5-a. Aug. Busch'i kirjastus. J. & A. Paalmani trükk, Tallinnas 1910.
- J. Tasak. Geografia käsiraamat. Pilt. ja kaardiga. Teine parand. ja täiend. trükk. 136 lk. H. 50 k. Aug. Busch'i kirjast. M. Antje trükk, Tallinnas 1908. Eestimaa Rahwahariduse Kirjanduse-osakonna toim. nr. 4.
- J. L. Jürgens ja K. Tasak. Geografia õperaamat. III. jagu. Piltidega ja kaartidega. 210 lk. H. 70 k. Eestimaa Rahwahariduse Seltsi Kirjanduse-osakonna toim. nr. 5-c. Aug. Busch'i kirjast., Revalsche Zeitung'i trükk, Tallinnas 1907.
- M. Kampmann. Kooli lugemiseraamat. Teine jagu. 45 pild. 333 lk. H. 60 k. Aug. Busch'i kirjast. Tallinnas. M. Antje trükk. 1907.
- M. Kampmann. Kooli lugemise raamat. Esimene jagu. Piltidega. Neljas täiend. trükk. 380 lk. H. 60 k. Aug. Busch'i kirjast., Tallinnas 1910. J. & A. Paalmani trükk.

- A. Bilow. Arithmetikaliste ülesannete kogu I. Aug. Busch'i kirjast. Tallinnas.
- A. Bilow. Aritmetikaliste ülesannete kogu II. Aug. Busch'i kirjast. Tallinnas.
- A. Bilow. Aritmetikaliste ülesannete kogu III. Aug. Busch'i kirjastus Tallinnas.
- G. Pärn. Piiblitlugu ja väikene katekismus 49 pild., Palestina ja ülewaatluse kaardidega. Aug. Busch'i kirjast. J. & A. Paalmanni trükk. 1908. Tallinnas.
- M. Lipp. Koolilaste kirikulugu. Wiles trükk. Aug. Busch'i kirjast. A. Seidelbergi trükk. Paides 1910.
- Wiljandi Eesti Hariduse Seltsi 1908, 1909 ja 1910 aasta aruanne. 40 lk. E. Ringi trükk, Wiljandis.
- W. Reiman. Sakala maa ja Sakala rahwas. Kõne Wiljandi Eesti Põllumeeste Seltsi rahwapidul 30. juulil 1906. Kirjast. H. Leoke, Wiljandis 1910. 26. lk. H. 15 k.
- J. Lintrop, Nutt ja naer. Joh. Lepa kirjastus Tallinnas.
- Karjase kaebtus. Eesti rahwawiiside põhjal Aino Tammi. Hans Schmidt klawerikaasmäng. Postimehe kirjastus, 1910. Hind 50 kop.
- „Endla“ seltsi 1910. aasta aruanne. Trükitud H. Laane trükikojas, Pärnus.
- Ühistöö I. Toimetanud A. Hanko. „Maa“ kirjastus, Tallinnas. 60 lk. Hind 25 kop.
- Päewakajad mida „Päewaleht“ ära ei trükkinud ehk mõrudad tilgad Eesti lehtedele. Kirjutanud Eesti ajaleheneeger, Tallinnas 1911. 28 lhk. Hind 5 kop.

Õienduseks Eesti Kirjanduse 1911. III. numbris leiduvate trükivigade kohta.

Toimetaja äraoleku aegu on III. numbrisse rida eksitavaid trükivigasid jäänud, mida lugejaid heatahtlikult parandada palutakse:

lk. 96. 10 r. alt	lauletuste	peab olema	luuletuste.
.. 98. 18 r. ül.	kõrra	korra.
.. 99. 5 r. ül.	keedagi	kedagi.
.. 100. 24 r. alt	praeguni	praegugi.
.. 103. 4 r. ül.	Kodave	Kodavere.
.. 103. 33 r. ül.	ema	oma.
.. 104. 10 r. ül.	jute kirjanikka	jutu kirjanikka.
.. 104. 12 r. ül.	võõra keeles	võõras keeles.
.. 104. 20 r. alt	tagevad	tugevad.
.. 105. 10 r. ül.	snutnud	suutnud.
.. 107. 16 r. ül.	rahvalikude	rahvalikkude.
.. 107. 1 r. alt	ännib	sünnib.
.. 109. 13 r. alt	reitorilistet	ritorilistest.